GEMEENTE NEDERWEERT

Gemeentebeschrijving Nederweert

1.1. Gemeente Nederweert
p.a. Geenestraat 16
6030 AA Nederweert
Provincie Limburg
Inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied
Aantal inwoners: 15.162 (1-1-1991)
Oppervlakte: 93,451 km2
Nederzettingen: Boeket, Bosserstraat, Budschop, Eind, Hoeven, Horick, Horickheide, Hulsen, De Hutten, Klaarstraat, Kraan, Kreijel, Leveroij, Mildert, Nederweert, De Nieuwe Hoeven, Nieuw- en Winnerstraat, Ospel, Ospeldijk, Roeven, Rosveld, Schoor, Strateris, Waatskamp.

1.2. De gemeente Nederweert behoort tot het inventarisatiegebied Limburgs Peelgebied. Haar noordgrens valt samen met de provinciale grens tussen Limburg en Noord-Brabant. In het oosten en zuiden zijn Meijel, Heijthuijsen en Hunsel de aangrenzende gemeenten. In het westen bevindt zich de gemeente Weert.
De huidige Nederweertse gemeentegrenzen zijn in 1991 na een herindeling tot stand gekomen.

2. Bodemgesteldheid

2.1. Nederweert heeft een maximale breedte van iets meer dan veertien kilometer, van noordwest naar zuidoost een lengte van ten hoogste elf kilometer.
Deze oppervlakte kan men onderverdelen in een drietal bodemtypen, namelijk hogere zandgronden, lagere zandgronden en Peelgebied. Langs het zuidelijke en zuidwestelijke traject van de gemeentegrens strekken zich de hogere zandgronden uit. Deze worden aan de oost- en noordzijde omsloten door lagere zandgronden. In de noordoostelijke punt bij Meijel en langs de grens met Heijthuijsen bevinden zich enkele arealen Peelgebied.
Elk van deze bodemtypen heeft enkele karakteristieke samenstellende delen. Tot de hogere zandgronden behoren bijvoorbeeld een beekdal, oude bouwlanden en vlakkere stuifzandachtige gebieden. De kern Nederweert ligt midden in een uitgebreid oud-bouwlandgebied. Langs de zuidelijke gemeentegrens bestaan de hogere zandgronden uit een drietal op elkaar aansluitende zônes. De gemeentegrens ligt in het dal van de Tungelroyse Beek. Hierop sluiten in noordelijke richting een zeer smalle strook oud-bouwlanden (met de kernen Leveroij en Mildert) en een zône met vlakkere stuifzandachtige gebieden aan.
Een slenk op lagere zandgrond snijdt deze stuifzanden af van de oud-bouwlanden rond Nederweert. Diezelfde lagere zandgronden omgeven dit areaal ook aan de noord- en oostzijde. Zij karakteriseren zich door uitgestrekte middellage zandgebieden, grote slenken en laagtes (bijv. in het noordwesten langs de provinciale grens) en kleine vlakkere opduikingen of opduikingen met stuifzandheuvels.
In het noordoosten ligt een Peelgebied met twee landschapstypen: aan de westelijke zijde een geëgaliseerd veenontginningsgebied, daarachter een nat hoogveengebied met onregelmatig reliëf. Langs de grens met Heijthuijsen tenslotte ligt nog een klein areaal Peelgebied met hoogveen.
Nederweert beschikt over grote waardevolle en zelfs zeer waardevolle natuurgebieden. Met uitzondering van de oude bouwlanden rond Nederweert draagt bijna de gehele gemeente een dergelijk predikaat. Zeer waardevol zijn de slenken en laagtes op lagere zandgrond langs de provinciale grens en zuidoostelijk van de kern Eind. De hoogveengebieden de Groote Peel en De Zoom zijn aangewezen tot natuurreservaat en vallen daarom eveneens onder de categorie zeer waardevol.
De bodem van de gemeente Nederweert bevindt zich tussen de 26 en 38 meter +NAP en watert af in de richting van de Maas.

3. Bodemgebruik

3.1. Agrarisch

De gemeente Nederweert was in de periode 1850-1940 een sterk op de landbouw georiënteerde gemeente. De kleurige Tranchotkaarten geven doorgaans een goede indruk van het agrarische bodemgebruik in die tijd. Nederweert werd echter slechts gedeeltelijk door Tranchot verkend. Het oostelijke deel van de gemeente viel nog binnen Tranchots definitie van de "Rheinlände", het resterende gebiedsdeel niet meer. De topografische kaarten van het Ministerie van Oorlog uit 1843-44 in zwart-wit compenseren dit gebrek enigszins. De eerste indruk die men van het kaartbeeld uit die tijd krijgt is dat de Nederweertse nederzettingen zich concentreerden op een eiland van oude bouwlanden in een zee van heide, moeras, vennen en hoogveen. Het is niet verwonderlijk dat de contouren van het oud-bouwlandgebied samenvallen met de grenzen van het hogere zandgrondenareaal. Men was lange tijd niet in staat de drassige lagere zandgronden effectief af te wateren en te bemesten. Agrarische exploitatie was om deze reden onmogelijk. Op de Tranchotkaarten van het oostelijke gemeentedeel is wel het bouwlandgebied langs de zuidelijke gemeentegrens te zien. In het midden lag het dal van de Tungelroyse Beek, die daar tot op heden de gemeentegrens vormt. Het dal was gevuld met weilanden, gevolgd door een smalle strook bouwgronden die al snel plaats maakten voor een woest gebied met grote oppervlakten heide, moeras en water. Boomgaarden kwamen in het overgangsgebied vrijwel niet voor.
Het oude bouwland rond Nederweert werd omgeven door een krans van weilanden die het overgangsgebied naar de lager gelegen zandgronden vormden. In het noordwesten van de gemeente kwam nog een uitgestrekt bosgebied voor, het zg. "Weerterbosch".
De onontgonnen woeste gronden werden op de militaire kaarten van 1843-44 aangeduid met namen als "De Zoom", "De Heide", "De Groote Peel", "Engelsche Peel", "De Groote Heide", enz. Deze uitgestrekte oppervlakte was bezaaid met vennen.

Nederweert wordt in de landbouwhistorische literatuur gerekend tot de zuidelijke Peel. Rond 1850 bleef het cultuurareaal in deze streek beperkt tot 24% bouwland en 10,5% grasland. Nederweert behoorde hier uit agrarisch oogpunt tot de beste gemeenten. Het lemige karakter van de oude bouwlandgrond stond naast het verbouwen van de traditionele zandgrondgewassen rogge, haver en aardappelen ook een ruimere keuze van gewassen en de aanleg van goed grasland toe.

Een gedeelte van de cultuurgronden moest sowieso tot grasland worden bestemd, omdat de bedrijven vanwege hun mestvoorziening op de veestapel waren aangewezen. Het agrarisch bedrijf op de zandgrond was daarom vanouds een gemengd bedrijf. Nederweert beschikte over relatief veel vee: men was in staat voldoende voedergewassen voor de veestapel te telen.
Men ervan uitgaan dat het negentiende eeuwse Nederweert een samenclustering van zelfvoorzienende agrarische gemeenschappen was, waar men geen kunstmatige bemesting kende en de oogst in veel gevallen slechts in de eigen behoeften kon voorzien. Typisch voor de streek waren de grootschalige schaapskudden op de uitgestrekte heide- en Peelvelden. Belangrijke neveninkomsten trokken de keuterboeren uit de bijenteelt, de boekweitcultuur (tot ca. 1875) en het houden van stalvee.

Voor en tijdens de Napoleontische tijd deel men al op beperkte schaal pogingen om kleinschalige ontginningen op gang te brengen. Maar groot was de animo om woeste gronden te ontginnen destijds niet. De gemeenten bleven dientengevolge na de Franse overheersing zitten met de in gemeenschappelijke handen overgegane gronden. Na 1825 begonnen zij de grond te verkopen en werd de heide geleidelijk in bos omgezet. Dit proces werd op uitgebreider schaal voortgezet na 1840, toen de nieuwe wet op de grondbelasting voor een aantal jaren vrijstelling van lasten verleende.
De gemeenten waren bereidwillig genoeg om zoveel mogelijk grond te verkopen, omdat de opbrengst hun financiële zorgen verlichtte. Vooral toen de domeinwet in 1848 voorschreef, dat alle vervreemdbare staatsdomeinen moesten worden verkocht, volgden de gemeenten gretig dit voorbeeld. Een en ander luidde een periode van nieuwe ontginningsactiviteit in, die globaal van 1847-1870 duurde. In Nederweert werden in 1864 bijvoorbeeld grote heidevlakten verkocht voor fl.10,= per bunder (85 are). Het Vlakwater werd in datzelfde jaar eigendom van Mr. Haffmans. In 1879 volgden grote stukken moerasgrond. De percelen die onverkocht achterbleven werden vanaf het begin van deze eeuw verpacht.
Nog steeds hadden deze ontginningen overwegend betrekking op de omzetting van heigronden in bos. Mestgebrek hield de ontginning tot bouwland tegen. De boeren hadden te weinig weiland en vee om nieuwe cultuurgrond aan te winnen. Ook het gebrek aan een goede afwatering van de laagveen- en moerasgronden, hetgeen kostbare kunstwerken noodzakelijk maakte, hield de ontginning tegen.

Terwijl in het laatste kwart van de negentiende eeuw elders de grootschalige Peelontginning van start ging (bijvoorbeeld in de gemeenten Deurne en Horst), vonden te Nederweert de ontginningen plaats binnen het individuele bedrijfsverband. Een grootschalige aanpak van de Peel werd op de manier onmogelijk. Pas na de tweede wereldoorlog, met de uitvoering van de ruilverkaveling Ospelse Peel, werd de ontginning grootschalig aangepakt.

Aan het zelfvoorzienende karakter van de Nederweertse landbouw kwam tussen 1900 en 1940 een einde, terwijl het bedrijfstype hetzelfde bleef. Talrijke hulpmiddelen maakten een grotere productie mogelijk, die deels op de markt kon worden gesleten. Nieuwe oppervlakten ontginningsgrond werden ingepast in de heersende gemengde bedrijfsvoering, waarbij de volgende accentverschuivingen te constateren zijn:
- de kleine bedrijven verminderen na een aanvankelijke stijging in omvang en de grote nemen dienovereenkomstig toe;
- het areaal grasland is relatief meer in omvang toegenomen. De teelt van typische zandgewassen als rogge, haver en aardappelen nam daardoor iets af;
- een aanzienlijke uitbreiding van de veestapel en met name van het aantal varkens, kippen en rundvee.
Het gemengde landbouwbedrijf overheerste tot ver na de tweede wereldoorlog. De opkomende tuinbouw (asperges, aardbeien en klein fruit) had daar in 1947 nog geen verandering in kunnen brengen.

Een en ander resulteerde in 1934 wat het agrarisch bodemgebruik betreft globaal in het volgende kaartbeeld. De nucleus met oude bouwlanden bleef zeer goed herkenbaar. De bebouwingseenheden werden geflankeerd door bijna aaneengesloten stroken weiland. De rest van de Nederweertse bodem had wel ingrijpende veranderingen ondergaan. De Zuid-Willemsvaart, de Noordervaart en het kanaal van Wessem naar Nederweert verdeelden de gemeente als het ware in een viertal kwartieren, die hierna een voor een aan de orde zullen komen.
In het noordoostelijke deel, tussen Zuid-Willemsvaart en Noordervaart, was het aanzicht van Heide, Horickheide, de Engelse Peel en de Groote Peel ingrijpend gewijzigd. Heide bestond nu grotendeels uit grote percelen akker- en grasland, waarbij het areaal grasland in oostelijke richting in importantie toenam. De grotere vochtigheid (die ook blijkt uit de aanwezigheid van het "Leivers Peelke", de "Vischvijvers", "Bientje" en de Kruisvennen) in dit deel van de gemeente staat daarmee in oorzakelijk verband.
Iets verder westelijk lagen de hogere stuifzanden rond Ospel. Hier domineerden de akkerlanden het landschapsbeeld.

Tussen Ospel en de Zuid-Willemsvaart lag een gebied dat voorheen bekend was als Horickheide en Engelse Peel. De woeste gronden hadden hier plaats gemaakt voor akkers en weidegronden, waarbij de weilanden in de Engelse Peel sterk overheersten. De Groote Peel vertoonde in 1934 uitgestrekte, met water volgelopen veenputten met daartussen de zg. turfbanen, waarlangs het gestoken veen afgevoerd werd.
In het noordwestelijke kwartier werd het oude bouwland omgeven door een weilandenzoom. Dan volgde een uitgestrekt bosgebied dat tot aan de gemeentegrens reikte. Een kleine eeuw eerder was hier nog plaats voor de "Groote Heide" en de "Laarder Heide" geweest. Het Weerterbos op de westelijke gemeentegrens had haar bestaan kunnen continueren. Tussen 1845 en 1934 ontstond in het noordwesten dus een uitgestrekt bosgebied. Opvallende landschapselementen waren voorts de weteringen en geïrrigeerde percelen langs de Zuid-Willemsvaart.
Het zuidwestelijke gebiedsdeel, tussen Zuid-Willemsvaart en het kanaal Wessem-Nederweert, is het kleinst. In 1934 waren de sterk overheersende hogere zandgronden vooral in gebruik als akkerland. Verder naar het zuiden brachten enkele naald- en loofhoutpercelen afwisseling in het landschapsbeeld. Bovendien lag westelijk van het kanaal Wessem-Nederweert, op de rand van de met grasland ingerichte lagere zandgronden, een aanzienlijk gebied met stuifzandheuvels.
Het zuidoostelijke deel van de gemeente Nederweert bestaat overwegend uit lagere zandgronden. Parallel aan de zuidelijke gemeentegrens ligt een smalle strook hogere zandgronden, in 1934 voorzien van versnipperde akkers langs het dal van de Tungelroyse Beek. In het overgangsgebied naar de lagere zandgronden werden zij afgewisseld door stuifzanden en naaldhoutaanplant. Langs de grens met Heijthuijsen bevond zich een klein, nauwelijks ontgonnen hoogveengebied (De Zoom).
De kern Eind markeert ongeveer de grens van het oude bouwland. Verder zuidelijk gaat het landschap over in een vochtige laagte die in 1934 voorzien was van twee grote vennen (het Sarsven en Banen) plus een groot areaal weiland, sporadisch afgewisseld met akkers. De overige lagere zandgronden hadden een hoofdpatroon van akkers, incidenteel afgewisseld met grasland. Langs de Noordervaart lag een klein middellaag zandgebied met naaldhout. De gemeentegrens met Heijthuijsen werd geflankeerd door vochtige laagtes met grasland.

Tussen 1949 en 1962 werd door de Heidemaatschappij de ruilverkaveling Ospelse Peel gerealiseerd. Het betrof een 4596 hectare groot gebied tussen de Brabantse grens, de provinciale weg Asten-Meijel-Roggel, de Noordervaart en de Zuid-Willemsvaart.

Het geheel behoorde tot de gemeenten Nederweert, Meijel en Heijthuijsen. Een achtergebleven gebied met slechte afwatering en een gebrekkige infrastructuur werd hierdoor veranderd in een vruchtbare streek met goede wegen en waterlopen, rechte kavels, nieuwe ontginningen en nieuwe boerderijen. In totaal werden er 800 hectare woeste grond ontgonnen, 300 ha werden opnieuw in ontginning gebracht. Met grondverzetmateriaal werd er tot 80 cm diep ontgonnen in de complexen Moost, Groote Peel, de Kruisvennen, Bientje en het Schiepersbergpeelke.
Ten gevolge van de ruilverkaveling werd het aantal kilometers verharde weg uitgebreid van 34 naar 120, 183 kilometer zandweg teruggebracht tot 53 kilometer, 10 kilometer waterloop aangelegd, het aantal percelen teruggebracht van 3457 naar 2340 en het ruilverkavelingsblok aangesloten op het electriciteits- en hoofdwegennet. De resterende 300 ha veengebied werd aangewezen tot natuurwetenschappelijk reservaat. Verder ontsnapten het dennebos "In den Vloed" en het woeste grond-complex "De Kievit" in het noordwesten aan de ontginningsdrift van de Heidemaatschappij.

Het huidige agrarische bodemgebruik ziet er daarom ongeveer als volgt uit. De oude bouwlanden op hogere zandgrond zijn behalve met kernen cq. industriegebieden ook ingericht met velden met randbebouwing of verspreide bebouwing. Het beekdal van de Tungelroyse Beek is nog steeds in gebruik als weiland. De vlakkere stuifzandachtige gebieden zijn in gebruik als kleinschalig landbouwgebied of beplant met naaldhout.
De grootschalige landbouwgebieden vormen op de lagere zandgronden het hoofdpatroon. Langs de provinciale grens in het noordwesten bevinden zich slenken en laagtes met broekbos en vochtig weiland. Zuidelijk van het reservaat de Groote Peel liggen vlakkere opduikingen met kleinschalige landbouwgebieden, bebouwingskernen en een gemengd heide- bosgebied op een nog iets sterk geaccidenteerd terrein.
Tussen de oud-bouwlandgebieden in het westen en zuiden liggen slenken en laagtes met broekbos en weiland. Een soortgelijke situatie doet zich voor langs de grens met Heijthuijsen. Langs de Noordervaart is het gemengde bosgebied op middellage zandgrond intact gebleven.
Het Peelgebied in het noordoosten is deels veranderd in een geëgaliseerd veenontginningsgebied met grootschalige landbouwactiviteiten, maar zonder enige bebouwing. De rest, het reservaat de Groote Peel, staat te boek als een niet-ontgonnen hoogveengebied, net als De Zoom in het zuidoosten. Hierbij dient men zich te realiseren dat "onontgonnen" slechts een zeer relatief begrip is.

3.2. Niet-agrarisch

In de gemeente Nederweert werden gedurende de periode 1850-1940 diverse niet-agrarische activiteiten beoefend.

Vervening

Karakteristiek voor Nederweert is het steken van turf in de hoogveengebieden. De exploitatie van het hoogveen ging waarschijnlijk al in de tweede helft van de Middeleeuwen van start. Tot in deze eeuw toe ontbrak het aan de benodigde technische vaardigheden en de organisatiekracht om een hoogveen (dat tot 97% water kan bevatten) effectief te ontwateren. Bovendien was dit met het oog op de geringe energiebehoeften en de hoge transportkosten naar verder gelegen streken niet rendabel of noodzakelijk.
In Nederweert werd dan ook lange tijd (zeker tot 1945) binnen het eigen bedrijfsverband op traditionele wijze turf gestoken. De uitvoering van de ruilverkaveling de Ospelse Peel na de tweede wereldoorlog was in feite de eerste grootschalig georganiseerde Peelontginning te Nederweert.
Door de slechte ontwateringsmogelijkheden was men genoodzaakt turf te steken in eendagsputten. Dergelijke putten werden in principe in een dag gegraven en stonden de volgende dag al vol met water. De putten, sterk in grootte variërend, bleven van elkaar gescheiden door uitgespaarde veenwanden (de zg. kragen of boorden). Afhankelijk van de verveningsmethode kregen ze een ronde, rechthoekige of onregelmatige vorm. Soms werden ze met elkaar in verbinding gebracht ten behoeve van een oppervlakkige afwatering. Tussen de putten werden veenruggen uitgespaard, "peelbanen" genaamd, waarlangs het gewonnen veen werd afgevoerd.
Men probeerde zo diep mogelijk te graven omdat onderaan de beste brandstof zat. Diep graven was echter zeer gevaarlijk met het oog op het grote risico dat een kraag zou doorbreken. Op de plekken waar het door natuurlijke omstandigheden droger was of men de afwatering eenvoudig kon regelen, groef men al het veen weg, tot op de onderliggende zandgrond wat vervolgens resulteerde in een woeste, vaak moerassige heide.
Het natte laagveen werd door middel van een baggerbeugel in een platte Peelschuit geladen. In de Peel had men speciale schuitengangen om de natte bagger op hogere veenlagen te kunnen deponeren. Dan werd de natte massa aangestampt, gedroogd, gehard en uiteindelijk op de gewone wijze gestoken. Was het laagveen te vet, dan maakte men met de hand ronde turfbollen, de zg. "klakstert". Laagveenwinning vond te Nederweert plaats in de Meerbaansblaak.

De vervening van de Peel leverde diverse producten op. Bijvoorbeeld:
- vlikken, langgerekte smalle plaggen, bestaande uit repen heide met veen, die zeer snel droogden en snel gestookt konden worden;
- huisrissen, sterk door gras doorwortelde plaggen die geschikt waren voor dakbedekkingen;
- grauwveen (ook vale turf of boole), weinig gehumificeerd veenmosveen, dat fel brandde. Om die reden werd het gebruikt voor smederij-vuren, het stoken van ketels en de bouw van waterputten. Na 1880 werd van dit grauwveen door diverse verveningsmaatschappijen op grote schaal turfstrooisel vervaardigd;
- zwartveen of klot, sterk gehumificeerd veenmosveen waarvan naar gelang de humificatiegraad diverse kwaliteiten bestonden. Het werd gebruikt als brandstof. De belangstelling voor deze turf als brandstof nam omgekeerd evenredig met het belang van de steenkool af.

Na de tweede wereldoorlog bestond er bijna geen grauwveen meer en werd het resterende zwartveen als grondstof voor tuinturf, compost en champignonmest gebruikt. Bijna alle veenrestanten zijn thans natuurreservaten, maar overal zijn er groot- en kleinschalige sporen van turfwinning te vinden. In het "Nationaal Park de Groote Peel", gelegen tussen Asten, Meijel en Nederweert, komen dan ook verschillende typen verveningspatronen voor: van traditionele turfgaten en baggerplassen tot grootschalige handmatige verveningen en dragline-kuilen.
Ten gevolge van de ontwatering en veenafgraving is het Peelgebied sterk verdroogd en wordt het landschap gedomineerd door gras en berkebomen, soorten die vroeger nauwelijks in het veengebied voorkwamen.

Steenbakkerij

Vele boeren werkten 's winters vanwege het vergaren van neveninkomsten in de steenbakkerij. Zij groeven de dan bevroren leem af die volledig handmatig tot baksteen werd verwerkt. Nederweert telde in 1914 een drietal steenfabrieken zonder stoomkracht.

Brouwerijen

In 1866 waren te Nederweert 4 brouwerijen actief, waarvan er in 1913 nog slechts één over was.

Coöperatieve Zuivelindustrie

Enkele jaren voor de eeuwwisseling ging de coöperatieve zuivelbereiding door de locale boeren van start. Particuliere boterfabrieken als die van A. Thomassen te Nederweert was geen lang leven beschoren. Zij werden spoedig door de coöperaties overvleugeld.

Tussen 1892 een 1909 waren te Nederweert een tiental roomboterfabriekjes met handcentrifuge actief. In 1906 verenigden de Ospelse fabriekjes zich in de Stoomzuivelfabriek St.Isidorus. De fabrieken in Boeket, Horick, Bosserstraat, Hulsen, Kraan, Rosveld en Strateris stichtten gezamenlijk de Stoomzuivelfabriek St.Lambertus. In de zestiger jaren van deze eeuw sloeg de schaalvergroting opnieuw toe: in 1966 werd de zuivelproductie in de regio onder de naam Campina onder een fabrieksdak geconcentreerd.

Kleipijpfabricage

Tussen 1841 en 1852 werden door Bernard Stalenberg te Nederweert aarden pijpen vervaardigd. Aanvankelijk aan de Kerkstraat, daarna aan de Bosserstraat. In 1852 vertrok Stalenberg naar het Belgische Maaseik.

4. Infrastructuur

4.1. Wegen

De militaire kaarten van 1843/44 laten zeer goed zien dat Nederweert destijds een eiland in een zee van woeste gronden was, slechts bereikbaar via een enkele interlocale verbinding over de heide en langs de rand van het Peelgebied. De weg naar Meijel liep vanuit Ospel langs de zuidelijke rand van het hoogveen. Hier bevindt zich een vlakkere opduiking op lagere zandgrond die zich enigszins boven het omliggende terrein verheft. Deze verbinding staat thans bekend onder de naam Meijelse Dijk. De oude route liep vlakbij de gemeentegrens over de Oude Dijk. Tussen de Horickheide en de Engelse Peel door liep een weg naar het Brabantse Peelgedeelte. In het zuidoosten lagen wegen naar Leveroij, Kelpen en de Weertse kern Swartbroek. Vanuit Heijsterstraat, Nederweert (langs de Zuid-Willemsvaart) en Mildert vertrokken de voornaamste wegen naar Weert. In het noordwesten was de route Strateris-Herstraat-Booldersdijk de voornaamste interlocale verbinding op Nederweerts grondgebied. De overige Nederweertse wegen vormden een locaal wegennet dat de nederzettingen op de oude bouwlanden met elkaar verbond.
In 1866 was geen van deze wegen van een verharding voorzien. Evenmin was het net spectaculair uitgebreid. In 1934 was dat anders. Op de arealen ontginningsgrond waren vele nieuwe onverharde wegen aangelegd, veelal in een rechtlijnig patroon. Ook was het aantal kilometers verharde weg sterk toegenomen. De kern Nederweert lag als het ware midden in een web van wegen met een kunstmatig aangebrachte toplaag. In de kern Nederweert zelf waren de hoofdwegen verhard, nl. de Kerkstraat, Staat, de Vullerstraat, de Mgr. Kreijelmansstraat, de Moesemanstraat, de Schoolstraat, de Brugstraat en de weg Nederweert-Nederweert-Helmond op de noordelijke cq. westelijke dijk van de Zuid-Willemsvaart (Rijksweg en Randweg). Op de Kerkstraat sloot de verharde Bredeweg aan, waarvan weer de verharde routes naar Boeket (via Bredeweg-Boeket-Heijsterstraat-Aan 't Ven) en Strateris (via Strateris-Herstraat-Hoebenstraat en Bloemenstraat).
Aan de oostzijde van de Zuid-Willemsvaart was de weg tot in Ospeldijk verhard (St.Rochusstraat, Ospelseweg, Klaarstraat, Onze Lieve Vrouwe-straat, Lochtstraat en Meijelse Dijk). Daarop sloot de verharde route Klaarstraat-Kreijel-Waatskamp aan. Deze stond in verbinding met de vanaf de Rochusstraat komende weg op de noordelijke dijk van de Noordervaart richting Heijthuijsen-Roermond.

In het zuidoosten was de weg naar Leveroij geheel verhard (Eind, Houtsberg, Deckersstraat, Dorpstraat, Kerkstraat) en de Kruisstraat in Eind tot aan de Leveroijse Dijk. Gedeeltelijk verhard was de aftakking Schoor aan de Wessemdijk, Molenberg, Roeven en het begin van de Peelsteeg en de Winnerstraat aan weerszijden van de brug over de Zuid-Willemsvaart.

4.2. Waterlopen

Nederweert ligt aan de Limburgse zijde van de Peelrug en watert dientengevolge af in de richting van de Maas. Met name de Tungelroyse beek in het zuiden speelt daarin een grote rol, in het noordwesten de Oude Graaf, de Bossche Vaart, de Heugter Beek, de Kievitsloop en de Boeketbeek. Voor het overige is de afwatering te Nederweert altijd zeer problematisch geweest. De oud-bouwlandnucleus werd omgeven door een lager gelegen areaal met een zeer hoge vochtigheidsgraad. Slechts het graven van kunstmatige waterlopen kon daarin verbetering brengen.
Nederweert wordt doorkruist door een drietal grote kunstmatig aangelegde waterlopen, nl. de Zuid-Willemsvaart, de Noordervaart en het kanaal van Wessem naar Nederweert. Tussen Nederweert, Budschop, Hulsen en Roeven ligt het snijpunt van deze waterwegen.
De Zuid-Willemsvaart kwam in 1826 gereed, een 130 kilometer lang kanaal van Den Bosch naar Maastricht, bedoeld om het Luikse industriegebied met de havens in het handeldrijvende westen te verbinden. Tot in Nederweert volgde men het traject van het in de Napoleontische tijd geplande Canal du Nord. (Dit Canal du Nord had de Schelde met de Rijn moeten verbinden, maar werd nooit gerealiseerd). De Zuid-Willemsvaart buigt echter bij Nederweert abrupt in zuidwestelijke richting af.
In 1853 werd vanuit deze kanaalbocht te Nederweert een 15 kilometer lang traject van het geplande Canal du Nord bevaarbaar gemaakt tot in Beringe, gemeente Helden. Deze waterweg kreeg de naam "Noordervaart". De betekenis van de Noordervaart nam na 1890 overigens sterk af vanwege de groeiende spoorwegconcurrentie.
Ten gevolge van de plannen om de Maas via Nederlands grondgebied te verbinden met de Zuid-Willemsvaart werd in 1929 het kanaal van Wessem naar Nederweert gereed gemaakt. Dit kanaal sluit vanuit het zuiden aan op het samensmeltingspunt van Zuid-Willemsvaart en Noordervaart.
Op Nederlands grondgebied verschenen ten gevolge van deze waterbouwkundige werken diverse sluizen, bruggen, loswallen, etc. De meesten hebben de tweede wereldoorlog niet of slechts gedeeltelijk overleefd.

Opmerkelijk zijn bijvoorbeeld de waterkrachtcentrale (1923) ten behoeve van de verlichting van sluis 15 en de nabijgelegen dienstwoningen van Rijkswaterstaat aan de Molenberg. Bij het gesticht Stokershorst lag een veerpont over de Noordervaart. Nederweert behoort tot het Waterschap Midden-Limburg.

4.3. Spoorwegen

In het uiterste westen bij de buurtschap Mildert wordt Nederweert doorsneden door de spoorweg van Roermond naar Weert. Deze spoorlijn werd in 1879 aangelegd en vormde een onderdeel van de lijn Antwerpen-Weert-Roermond-Mönchen Gladbach. Deze lijn was eigendom van de Maatschappij "Grand Central Belge".

5. De gemeente Nederweert, nederzettingen.

5.1. Kernen in de gemeente Nederweert.

Wanneer men de Tranchotkaarten uit het begin van de negentiende eeuw en de militaire topografische kaarten van 1843/44 in ogenschouw neemt, is duidelijk waarneembaar dat vrijwel alle aanwezige nederzettingen zich concentreren op de hogere zandgronden. In Nederweert betreft het een tweetal gebieden: de oude bouwlanden rond Nederweert in het zuidwesten en het bouwlandgebied langs de Tungelroyse Beek in het zuiden.
Met uitzondering van Ospeldijk kwamen alle Nederweertse kernen op het kaartmateriaal van 1843/44 voor. Dat onderstreept het feit dat Nederweert slechts één kern heeft die grotendeels in de periode 1850-1940 tot stand gekomen is.
Leveroij, Mildert en De Hutten zijn de enige kernen die zich niet op de hogere zandgronden rond Nederweert bevinden. Met Boeket, Bosserstraat, Budschop, Eind, Hoeven, Horick, Horickheide, Hulsen, Klaarstraat, Kraan, Kreijel, Nederweert, De Nieuwe Hoeven, Nieuw- en Winnerstraat, Ospel, Roeven, Schoor, Strateris en Waatskamp is dat wel het geval.
In het noordoosten, d.w.z. het gebied dat thans tusssen de Zuid-Willemsvaart en de Noordervaart ligt, bevinden zich de kernen Budschop, Horick, Horickheide, Klaarstraat, Kreijel, De Nieuwe Hoeven, Winnerstraat, Ospel en Waatskamp. Budschop, in het hart van het oude bouwlandareaal, was door de aanleg van de Zuid-Willemsvaart van Nederweert gescheiden. Circa 1850 bestond deze kern uit een vijftiental bebouwingseenheden langs de St.Rochusstraat en de kruising met de Ospelseweg. Horick, gelegen aan de periferie van het bouwland, vlakbij de toen nog woeste Horickheide, was in die tijd evenmin een grote kern. Aan de gelijknamige straat in het verlengde van de Nieuwstraat lagen destijds niet meer dan een tiental panden.
Horickheide lag in het midden van de vorige eeuw daadwerkelijk nog in een woest heidegebied. Op de militaire topografische kaarten is echter een klein aantal bebouwingseenheden zichtbaar. Klaarstraat, ongeveer 150 jaar geleden aangeduid als Klaasstraat, lag en ligt langs de gelijknamige weg tussen Budschop en Ospel. Haar bebouwingsomvang beperkte zich tot een klein aantal panden.
De kern Kreijel vult het beeld van dunbebouwde kernen in een overwegend lineaire structuur verder aan. Kreijel ligt even ten zuiden van Klaarstraat, tussen Budschop en Waatskamp in. Aan de gelijknamige straatweg lag rond 1850 een beperkt aantal bebouwingseenheden, waaronder de in 1840 gebouwde windmolen St.Joseph (een beltmolen met ronde bovenkruier).

De bebouwing neigde ertoe zich te concentreren langs de wegkruisingen op dit traject.
Met De Nieuwe Hoeven duidde de militaire topografische kaart het overgangsgebied tussen bouwland en de Engelse Peel aan, onmiddelijk oostelijk van de Zuid-Willemsvaart. Op deze locatie bevonden zich destijds twee à drie bebouwingseenheden. Nieuw- en Winnerstraat kwam onder de naam Winnerstraat op deze kaart voor en lag eveneens tegen de oostelijke dijk van de Zuid-Willemsvaart aan, alleen iets zuidelijker. Haar bebouwingsomvang was gering, ca. 10 eenheden.
Ospel ligt op de oostelijke rand van het oud-bouwlandgebied. In het midden van de vorige eeuw concentreerden haar ca. 15 eenheden tellende bebouwing zich in een lineaire langs de Onze Lieve Vrouwestraat en Lochtstraat. Waatskamp tenslotte was een relatief grote kern met een lineair gestructureerde bebouwing langs de gelijknamige straatweg. De Waatskamp verbindt Ospel met de noordelijke dijk van de Noordervaart.
Boeket, Bosserstraat, De Hutten, Nederweert en Strateris liggen in het noordwestelijke deel van de gemeente, begrensd door de Zuid-Willemsvaart. Boeket, op een kleine afstand noordwestelijk van Nederweert, telde omstreeks 1850 een klein aantal bebouwingseenheden langs de gelijknamige weg, tussen de wegkruisingen met de Heijsterstraat en de Molenweg.
Bosserstraat had zeer geringe bebouwing langs de gelijknamige weg, onmiddelijk westelijk van de Zuid-Willemsvaart, op dezelfde hoogte als Nieuwerstraat. Op de militaire kaart van 1843/44 zijn hier ongeveer vijf panden zichtbaar.
De Hutten behoort niet tot de nederzettingen rond Nederweert. De Hutten ligt op lagere zandgrond, op de plek waar de Booldersdijk het gemeentelijk grondgebied verlaat. Aan de Nederweertse zijde van de grens lagen omstreeks 1850 één à twee bebouwingseenheden. Nederweert, door Steegh aangemerkt als een kransakkerdorp (bebouwing rond een centraal gelegen akker), ligt vlakbij de scherpe bocht die de Zuid-Willemsvaart hier in noordwestelijke richting maakt. Haar bebouwing lag zo'n anderhalve eeuw geleden langs de Kerkstraat, Staat, de Brugstraat, de Burg. Vullerstraat en de Moesemanstraat en omvatte enkele tientallen bebouwingseenheden.
Strateris is de kern langs de gelijknamige straatweg die aan de noordzijde op de Nederweertse Kerkstraat aansluit. Haar bebouwing was van geringe omvang en had een lineair karakter.
In het kleine gebiedsdeel tussen de Zuid-Willemsvaart en het Kanaal van Wessem naar Nederweert liggen de kernen Kraan, Roeven en Schoor. Hun isolement werd door het laatstgenoemde kanaal versterkt. Desondanks behoren zij oorspronkelijk tot de nederzettingen op de bouwlandennucleus rond Nederweert.

De bebouwing van Roeven centreerde zich rond de wegendriehoek Roeventerschans/Roeven en omvatte tussen de 10 en 20 eenheden. Kraan ligt in het verlengde van Roeven en heeft eveneens verbinding met Schoor. Kraan was aanzienlijk kleiner dan Schoor, waar zich rond de gelijknamige wegkruising ca. twintig panden bevonden.
De nederzettingen in het zuidoostelijke gebiedsdeel tenslotte zijn zonder uitzondering gelegen op bouwland. Eind, Hoeven en Hulsen in de nabijheid van Nederweert, Leveroij en Mildert langs de noordelijke oever van de Tungelroijse Beek. De Eindse bebouwing had een duidelijk lineaire structuur langs de gelijknamige weg en rond de kruising met de Kruisstraat. Hulsen sluit aan op de Kruisstraat aan de westelijke zijde van Eind. Rond 1850 telde Hulsen tien à twintig lineair gegroepeerde bebouwingseenheden. Hoeven is een lange straat, parallel aan de zuidelijke dijk van de Noordervaart. Rond het midden van de vorige eeuw bevond zich hier een zeer gering aantal panden.
Leveroij en Mildert, gelegen op het oude bouwland bij de Tungelroijse Beek, telden een klein aantal bebouwingseenheden op de rand van het met weilanden gevulde beekdal.
Enkele panden langs de traditionele wegverbinding naar Meijel, de zg. Meijelsedijk, kan men tot de categorie verspreide bebouwing rekenen. Bijzonder opvallend was de situering van herberg "bij dikken Hein" langs de Oude Dijk, op de iets hoger gelegen rand van de Groote Peel.

Een overzicht van de ontwikkeling van de bevolkingscijfers geeft doorgaans een goede indruk van de algemene ontwikkeling van een gemeente. Over Nederweert (in de oude omgrenzing) zijn de volgende cijfers bekend:

Jaar	Inwoners	Geboorte-overschot	Vertrek	Groei
1835	4173			
1866	4475			
1880	4643			
		+ 239	- 172	+ 67
1885	4710			
		+ 165	- 49	+116
1890	4826			
		+ 236	+ 4	+240
1895	5066			
		+ 386	- 262	+124
1900	5190			
		+ 345	- 26	+319
1905	5509			
		+ 474	- 120	+354
1910	5763			
		+ 480	- 183	+297
1915	6060			
		+ 277	- 163	+114
1920	6174			
		+ 651	- 413	+238
1925	6412			
		+ 666	- 446	+220
1930	6632			
		+ 821	- 38	+783
1935	7415			
		+ 901	- 402	+499
1940	7914			

Aan bovenstaande cijfers kan men de conclusie ontlenen dat het inwonertal van de gemeente wel gestaag is toegenomen, maar niet in de mate waartoe de natuurlijke groeicomponenten aanleiding geven. Een negatief vestigingsoverschot vanwege een tekort aan werkgelegenheid compenseerde doorgaans grote percentages van het geboorte-overschot. Dientengevolge behoorde Nederweert tussen 1830 en 1914 tot de gemeenten met een achterblijvende bevolkingsgroei.

5.2. Nederzettingen in 1934.

Tussen 1850 en 1940 vertaalde de bevolkingsgroei, de geleidelijke uitbreiding van het aantal agrarische bedrijven plus de bouw van diverse specifieke objecten zich in een verdere invulling van de reeds aan het begin van deze periode aanwezige structuren. Bij specifieke objecten moet men in dit geval denken aan een windmolen te Ospel (1870), de vestiging van het opvoedingsgesticht Stokershorst langs de Noordervaart, de ingebruikname van diverse roomboterfabriekjes met handcentrifuge,

de bouw van kerken te Leveroij (1923) en Ospel (1866), de oprichting van vele kruisen, kapellen en H.Hartbeelden, kazematten van de Peel-Raamlinie, de aanleg van het Kanaal van Wessem naar Nederweert, etc.
In het noordoosten, het gebiedsdeel tussen Noordervaart en Zuid-Willemsvaart, resulteerde de invulling van reeds bestaande structuren in een bijna tegenelkaar groeien van de kernen Budschop, Kreijel, Klaarstraat, Ospel, Waatskamp, Horick en Nieuw- en Winnerstraat tot een langgerekt, grillig bebouwingslint. Klaarstraat, Ospel, Waatskamp en Kreijel lagen als het ware in een kring met aftakkingen naar Budschop in het westen en Horick plus Nieuw- en Winnerstraat in het noorden.
De Nieuwe Hoeven, Horickheide en Ospeldijk lagen in het ontginningsgebied tussen Peel en oud-bouwland. Zij karakteriseerden zich door sterk verspreide bebouwing langs de rand van de Groote Peel. Samen ging het om enkele tientallen nederzettingseenheden.
In het door de Zuid-Willemsvaart omgeven noordwestelijke gebied met de kernen Nederweert, Boeket, Bosserstraat, De Hutten en Strateris bestond in 1934 uit bouwland met bebouwing en een aanzienlijke oppervlakte bos met restanten heide die vrijwel niet van bebouwing was voorzien.
Nederweert had een sterke bebouwingsuitbreiding langs de al hiervoor genoemde straten ondergaan en telde nu vele tientallen panden. Boeket, met bebouwing langs Boeket, Heijsterstraat en Aan 't Ven, was gegroeid tot 25 à 30 eenheden. Strateris was daarbij niet achtergebleven. De bebouwing van Bosserstraat concentreerde zich op de wegkruisingen Bosserstraat-Hoebenstraat, Bosserstraat-Klompensteeg en Bosserstraat-Rijksweg. Bovendien was Bosserstraat in bebouwingsaantallen enkele malen verveelvoudigd. De Hutten, op de provinciale grens aan de Booldersdijk, was niet noemenswaardig in omvang toegenomen.
Enige verspreide bebouwing bevond zich in het overgangsgebied tussen het oude bouwland en de beboste voormalige Groote Heide en langs de weg Maarheeze/Weert.
De kernen in het zuidwesten van Nederweert (Kraan, Roeven en Schoor) hadden eveneens een aandeel in de Nederweertse bebouwingstoename tussen 1850 en 1940. Roevens bebouwing lag aan de Molenberg en Wessemerdijk bij sluis 15 van de Zuid-Willemsvaart, Roeven, Roeventerschans en Arishoek. Schoor en Kraan waren net als Roeven op bescheiden schaal uitgebreid.
In het zuidoostelijke deel van Nederweert is de bebouwingsuitbreiding op de topografische kaart van 1934 eveneens goed zichtbaar. Mildert had nu enige bebouwing aan de noordzijde van de spoorweg; te Leveroij was de bebouwing langs de Dorpstraat, Kerkstraat en Liesjeshoek verdicht.

Bovendien was de verspreide bebouwing tussen Deckersstraat en Tungelroijse Beek (m.n. langs de Swelstraat, Luitstraat en Molenstraat) verveelvuldigd.
Hulsen, gelegen langs de gelijknamige weg in de oksel van het kanaal Wessem-Nederweert en de Noordervaart, telde nu een vijftiental nederzettingen.
Hoeven, de kern langs de langgerekte parallelweg aan de zuidzijde van de Noordervaart, telde ongeveer tien bebouwingseenheden, exclusief het gesticht Stokershorst op het uiteinde van deze weg.
Eind tenslotte, met bebouwing langs de Kruisstraat en Eind was duidelijk het meest gegroeid. Deze kern met een duidelijk lineaire structuur, telde in 1934 om en nabij de vijftig bebouwingseenheden. Verder kwam er in dit deel van de gemeente op bescheiden schaal verspreide bebouwing voor.

5.3. Nederzettingen na 1940.

Na de tweede wereldoorlog vond de grootste bebouwingsuitbreiding van Nederweert plaats. In de kernen Nederweert, Budschop, Ospel, Ospeldijk, Eind en Leveroij werden relatief grote uitbreidingsplannen gerealiseerd.
De gemeente Nederweert onderging een toenemende specialisatietendens in de intensieve veehouderij en de sterk opkomende tuinbouw. Verder nam haar functie als forensengemeente steeds belangrijker vormen aan, omdat de agrarische sector niet meer de gehele bevolking van werk kon voorzien.
Ondanks de zich ontplooiende nijverheid en het toenemende forensisme is Nederweert een belangrijke land- en tuinbouw gemeente gebleven met een landelijk aanzien.

6. Conclusies

Naar aanleiding van de veldwerkresultaten kan de gemeentebeschrijving van Nederweert met de volgende constateringen afgerond worden. Gedurende de periode 1850-1940 vond in deze gemeente bebouwingsuitbreiding plaats door een geleidelijke invulling van de bestaande nederzettingsstructuren en door de realisatie van aanzienlijke waterbouwkundige werken. Dientengevolge is het geven van een stedebouwkundige typologie niet relevant.

In het kader van het MIP zijn in Nederweert ca. 285 objecten geïnventariseerd, verdeeld over diverse kernen. Getalsmatig ligt evenwel sterk de nadruk bij de kern Nederweert.

Het traditionalisme is een zeer rijk vertegenwoordigde bouwtrant in de gemeente Nederweert. Ruim 85% van de geïnventariseerde objecten behoort tot deze categorie. Uitzondering op deze regel vormen de veelal in neo-gothische trant opgetrokken bouwwerken met een religieuze bestemming.
Eclectische invloeden zijn aangetroffen in de oude pastorie aan de Schoolstraat 5, het notarishuis Aan Vijftien no.8, pand Kerkstraat 38, in het voormalige gemeentehuis en bij de adressen Kerkstraat 45-45a, allen te Nederweert.
Elementen van neo-renaissance komen voor aan de Kerkstraat 64, art nouveau-invloeden aan de Kerkstraat 41-43 te Nederweert.
De waterbouwkundige en verdedigingswerken zijn bij de categorie functionalisme ondergebracht.

Diverse objecten verdienen een aparte vermelding. Daarbij is het typerend, dat deze zich door hun stijl en voormalige of huidige bestemming van de gangbare woonbebouwing onderscheiden. Ten eerste de waterbouwkundige werken. Nederweert werd in de periode 1850-1940 een knooppunt van waterwegen, nadat het Kanaal van Wessem naar Nederweert in 1929 op het samenvloeiingspunt van Zuid-Willemsvaart (1826) en Noordervaart (1853) was aangesloten.
Omstreeks 1923 werd de oude sluis 15 van de Zuid-Willemsvaart, destijds nog voorzien van een gebogen schutkolk en ophaalbrug, vervangen door een betonnen sluis met stalen sluisdeuren. Er werd een waterkrachtcentrale bijgebouwd ter verlichting van de sluis, de sluis in de Noordervaart en voor de electriciteitsvoorziening van de nabijgelegen nieuwe havenmeesters- en sluiswachterswoningen van Rijkswaterstaat. Sluis, woningen en waterkrachtcentrale vormen een waardevol geheel.

Op enkele locaties langs de Zuid-Willemsvaart (Rijksweg Zuid) bevinden zich bunkers van de voormalige Peel-Raamlinie. Thans fungeren zij als belangrijke getuigen van een donkere periode uit de recente geschiedenis.

Een derde categorie wordt gevormd door de religieuze bouwwerken van Nederweert: kerken, kapellen, pastorieën en kapelanieën. In de Schoolstraat te Nederweert bevinden zich een tweetal pastorieën. De eerste, op no. 5, en thans als woonhuis in gebruik, kenmerkt zich door een eclectisch beïnvloede architectuur. De huidige pastorie op no.2 werd in 1932 gebouwd naar een ontwerp van architect J.M. Stals te Stramproy.
Aan de Kapelaniestraat bevindt zich op de begraafplaats een opvallende neo-gothische kerkhofkapel. Daarnaast zijn er in de gemeente diverse veldkapellen aangetroffen: o.a. aan de Booldersdijk en de Velterstraat (Leveroy). Aan de Klaarstraat Zijweg te Ospel werd in 1907 een melkfabriekje uit 1893 getransformeerd tot een neo-gothische kapel. Ook Mildert beschikt over een kapel. Dit gebouwtje, gewijd aan de Onze Lieve Vrouw Van Rust, werd in 1912 gebouwd. In Schoor is de neo-gothische kapel uit 1916 in gebruik als bijkerk. Aan de Hoofstraat te Nederweert werd bij gelegenheid van een gouden bruiloft in 1905 een veldkapel opgericht.
In Leveroy bouwde de befaamde Sittardse architect Jos Wielders een kapelanie. Dit opmerkelijke pand stamt uit 1924. P.J.H. Cuypers bouwde tussen 1866-1868 de kerk aan de Lemmenhoek te Ospel. Dit neogothische kerkgebouw is onder nummer 30320 als rijksmonument geregistreerd.
Als schoolgebouw zijn de St. Lambertusschool aan de Schoolstraat 1 en de voormalige R.K. Bijzondere Lagere Meisjesschool van de architecten L. en J. Wagemans te Roggel vermeldenswaard.
In 1921 bouwde de Eindhovense architect L. Kooken, in Limburg bekend vanwege het ontwerp van het Peelontginningsdorp Griendtsveen, een gemeentehuis op de hoek van de Kerkstraat en de Burg. Greijmansstraat. Het pand heeft thans een kantoorbestemming.
Het landelijke aanzien van de gemeente Nederweert wordt versterkt door de aanwezigheid van een aantal molens en ontginningsboerderijen. Te Ospel werd in 1870 aan de huidige Korenbloemstraat een beltkorenmolen met ronde bovenkruier, genaamd "De Korenbloem" gebouwd. Dertig jaar daarvoor verrees aan Kreijel 15 de beltkorenmolen St. Joseph. Beide molens hebben de status van een beschermd rijksmonument. Daarnaast is er nog een derde molen aan het MIP-bestand toegevoegd: de beltkorenmolen Windlust uit 1872 op Roeven. Ook deze molen heeft een ronde bovenkruier.

Aan de Nederweertse Wetering werden op met water van de Zuid-Willemsvaart geïrrigeerde gronden een aantal opmerkelijke ontginningsboerderijen gebouwd. Aan de Wetering no.2 bevindt zich een hoeve met een voor Limburg weinig courante verschijningsvorm. Het ontwerp stamt van de Alkmaarse architect F.H. Ringers uit 1938. Deze hoeve kreeg de naam "de Wetering" en werd gebouwd in opdracht van de "Noord-Hollandsche Levensverzekeringsmaatschappij" te Alkmaar. Aan de Wetering 5 en 7 bevinden zich de Hubertushoeve en "De Landbouw", beiden van het langgeveltype en waarschijnlijk van iets oudere datum.

Behalve architecten van bovenregionaal belang als P.J.H. Cuypers, Jos Wielders, Jos. Franssen, L. Kooken en overheidsdiensten als Rijkswaterstaat en de Rijksgebouwendienst, zijn in Nederweert diverse architecten met een voornamelijk regionale werkkring actief geweest. J.M. Stals (Stramproy) en J. Wagemans (Roggel) zijn daarvan voorbeelden. Bouwkundigen als G. Coppen, P.J. Stultiens, H. Linssen, J. Scheffers, J.H. Tindemans, J. Bloemers, J. Scheijven, L. Heijen, H. Janssen, J. Nijskens, W. Govaerts en M. Hendrikx hebben in de onderzoeksperiode 1850-1940 diverse bouwwerken binnen hun eigen woongemeente gerealiseerd.

Literatuurlijst

A. Bruekers (red), Nederweerts Verleden: Doorsneden Land, Nederweert 1989

A. Bruekers (red), Nederweerts Verleden: De Kerk in het Midden, Nederweert 1987

F.J.H. Verheyden, De gemeente Nederweert. Bevolking en bestaansmiddelen, Maastricht ETIL 1957

Molens in Limburg, Maastricht 1957

G.C.P. Linssen, Verandering en verschuiving. Industriële ontwikkeling naar bedrijfstak in Midden- en Noord-Limburg, 1839-1914, Tilburg 1969

Limburg in vogelvlucht, Venlo/Leeuwarden 1980

Ph. van der Maelen, Dictionnaire Géographique du Limbourg, Assen 1978

J.C.J.M. Starmans, M.M.R. Daru-Schoemann, Industrieel erfgoed in Limburg, Maastricht 1990

J.F.R. Philips, J.C.G.M. Jansen, Th.J.A.H. Claessens, Geschiedenis van de landbouw in Limburg, 1750-1914, Assen 1965

A. Steegh, Kleine Monumentenatlas van Nederland, Zutphen 1976

P. van den Munckhof, Ontstaansgeschiedenis "Groote Peel", Nijmegen 1988

100 jaar Parochie Ospel, Nederweert 1964

J.H.J. Joosten, Winnen en verliezen. Een overzicht van de veenexploitatie in de Peel, in: Grondboor en Hamer, jrg. 43, no. 5/6 (1989), pp.201-210

Kaartmateriaal

Tranchotkaarten, 1803-1820
no. 31 Meijel
no. 38 Heijthuijsen
1:25.000

Topografische kaarten Ministerie van Oorlog, 1843-44
no. 57 Valkenswaard
no. 58 Roermond
1:50.000

Kuijperkaart der gemeente Nederweert, 1866
1:100.000

Kuijperkaart der gemeente Weert, 1866
1:100.000

Topografische kaart, 1892
no. 726 Nederweert
1:25.000

Topografische kaarten, 1934
no. 710 Meijel
no. 725 Maarheeze
no. 726 Nederweert
no. 737 Weert
no. 738 Baexem
1:25.000

Kaart Provincie Limburg, regio Midden- en Noord-Limburg, 1982
1:50.000

Streekplan Noord- en Midden-Limburg, 1982
Kaart 2: Natuur- en Landschap
1:100.000

Kaart gemeente Nederweert, 1982
Provinciale Planologische Dienst
1:10.000

Afbeeldingen bij de gemeentebeschrijving

I	*De huidige gemeente Nederweert*
IIa t/m c	*De gemeente Nederweert in het eerste kwart van de negentiende eeuw*
IIIa/b	*De gemeente Nederweert in 1843/44*
IV	*De gemeente Nederweert in 1866*
Va t/m d	*De bebouwing van Nederweert in 1934*
VI	*De bebouwing van Nederweert in 1982* *a. De Hutten* *b. Strateris, Boeket* *c. De Groote Peel, Ospeldijk, Horickheide* *d. De Groote Peel, de Oude Dijk* *e. Nederweert, Bosserstraat, Nieuw- en Winnerstraat, Ospel, Waatskamp, Kreijel, Klaarstraat, Budschop* *f. Leveroij, Mildert*

II a

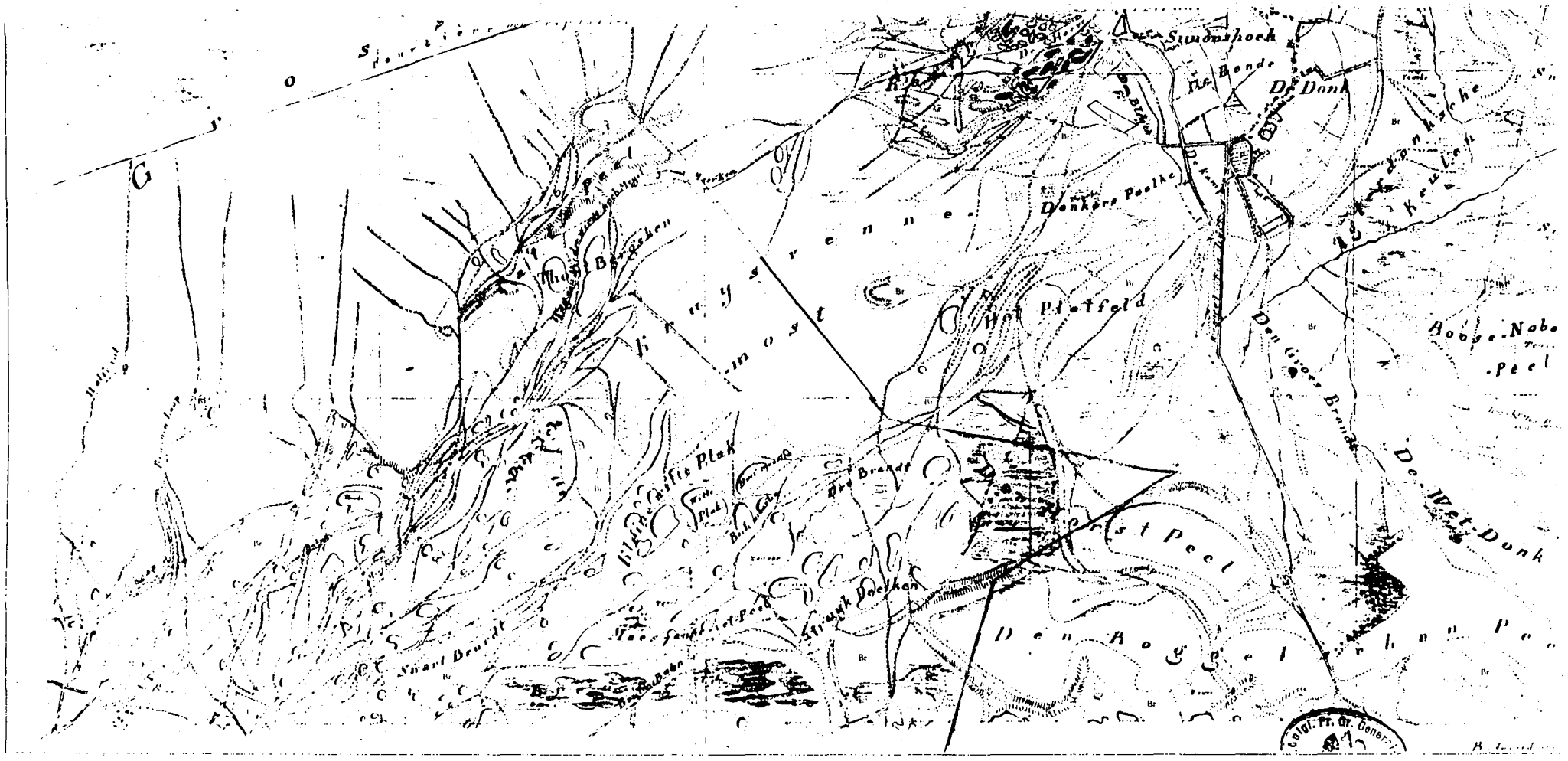

78 Heythuizen

Topographische Aufnahme, chorographische Karte, die französische Ingenieurgeographen unter Oberst Tranchot 1803–1817 und die preußische offizielle Landesaufnahme Erste Auflage 1875–1881 mit Ergänzungsblättern 1896–1898

Die topographische Aufnahme [illegible] Stadtgebiet [illegible] Marburg (Lahn) Stiftung Preußischer Landeskunde

Die [illegible] Originalmaßstab 1 : 50000 in den Maßstab 1 : 25000 reduziert

Erläuterung der Grenzsignaturen dieses Blattes

Legende

Papierformat

Verwaltungsgrenzen

Gewässer

Wege

[illegible]

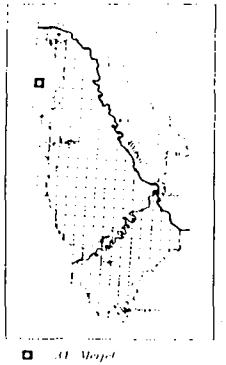

31 Meyel

Aufgenommen vom französischen Ing. Geographen Leduzeit und Ferdinand Cassini

Längenmaßstab 1:25000 (1 cm der Karte = 1 km der Natur)

Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde

XII - 2. Abteilung - Neue Folge

Reproduziert mit Unterstützung des Landschaftsverbandes Rheinland und der Stichting Marslandse Monografieen

Landeskundliche Durchmusterung durch H. Müller-Miny

Herausgegeben
Landesvermessungsamt Nordrhein-Westfalen
1969

Kennzeichnung der Bodenbenutzung (Kultur arten) und Kulturen

Die Bodenbenutzung ist auf den Katasterplänen und Grundrissen durch Buchstaben bezeichnet. Bei der Buchstabenbezeichnung der Karte werden die Grundstücke [illegible]

[illegible]

Farben (in der Lesung verschieden)	Unterscheidungsbuchstaben		Farben (in der Lesung verschieden)
einfarbig (vielmehr auch mit Farbeg für [illegible] oder Br	A	Ackerland [Grün, Salmiakfarbe]	gelb
mehrfarbig oder mit grünen Punkt- und Linienelementen	G	Garten [Hellgrün]	gelb
mehrfarbig mit rechteckigen schwarzen Punkten		Ackerland mit Obstbäumen (Obstbäume)	[illegible]
grün		Laubwald, [illegible] Wiesen und Weiden (Frische)	[illegible]
grün oder gelb, meist grün mit regelm. schwarzen Punkten (Bäumen) oder dem Buchstaben W		Hutungen (Hutungen) [Vergrün.] oder Obstbäume und Weiden	[illegible]
blaßrot	V	Weinberge oder Weingärten (Weingärten) [Vergrün.]	
grün oder gelb, meist grün, vielfarbig, auch bunt gefärbt	F	Wiesen und Weiden [Frische] Bäumen und Obstbäumen	[illegible]
grün, gelb, gelbrot oder orange oder gelbrot, [illegible] auch mehrfarbig	Y	Buchland [Dunkelgrün]	[illegible]
grün, gelb, dickbraune	Pat	Hopfengärten und	

Gelgi. Pr. Gr. Gener

II b

Kartenaufnahme der Rheinlande durch Tranchot und v. Müffling 1803-1820

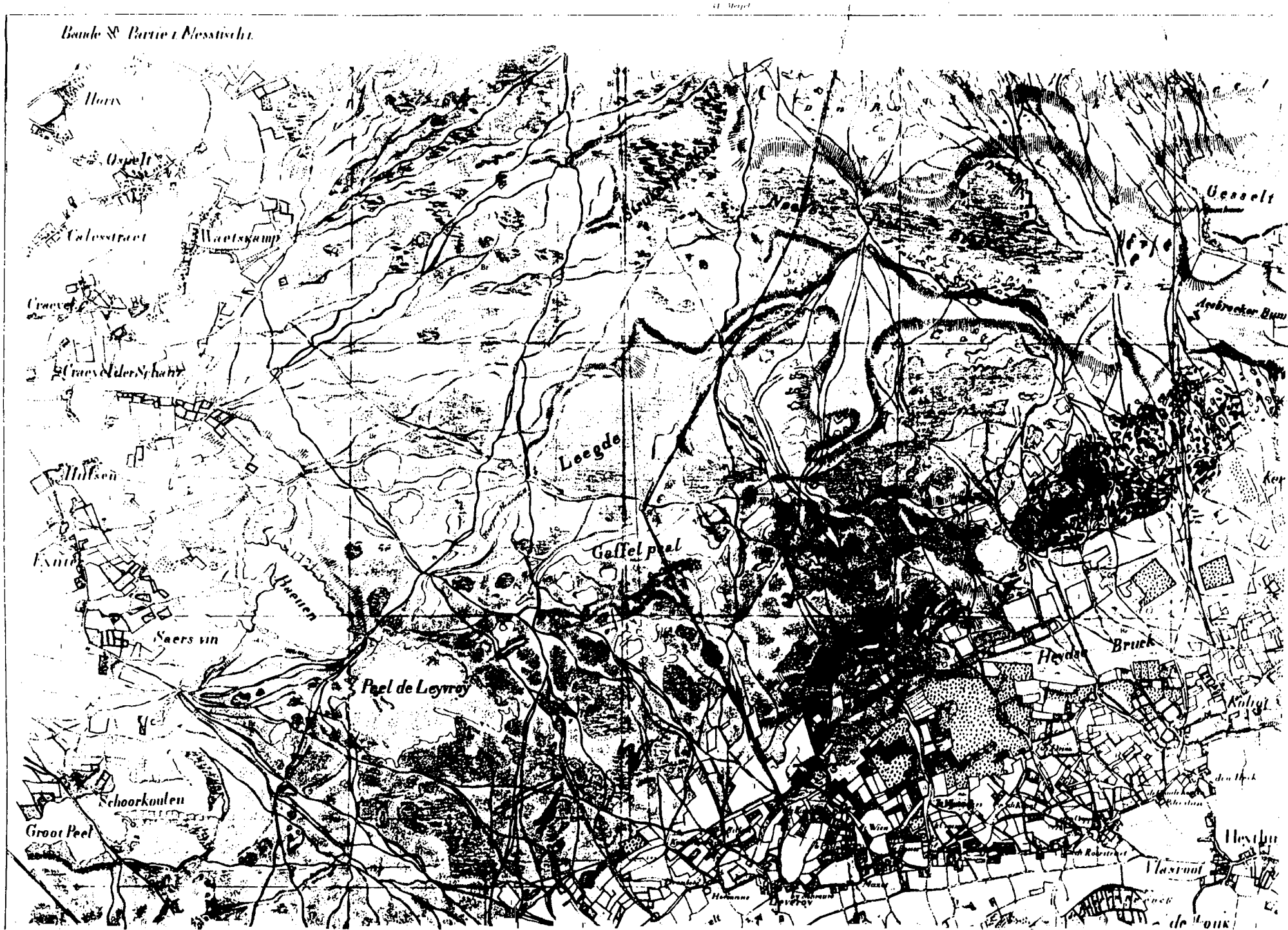

II c

Topographische Aufnahme rheinischer Gebiete durch französische Ingenieur-geographen unter Oberst Tranchot 1803–1813 und durch preußische Offiziere unter Generalmajor Frhr. v. Müffling 1816–1820 mit Ergänzungsblättern 1826–1828

Die Originale befinden sich in der Staatsbibliothek in Marburg/Lahn Stiftung Preußischer Kulturbesitz

Aus dem Originalmaßstab 1 : 20000 in den Maßstab 1 : 25000 reduziert

Erklärung der Grenzsignaturen dieses Blattes

Empire
Departement
Arrondissement
Canton
Mairie
Commune

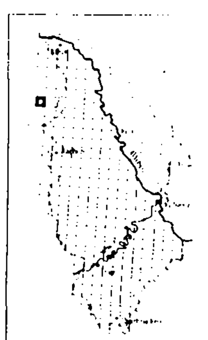

38 Heythuysen
Aufgenommen von französischen Ing. Geographen. Reduziert von Leutnant Baeyer

Längenmaßstab 1:25000 (1 cm der Karte = 1 km der Natur)

Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde

XII - 2. Abteilung - Neue Folge

Reproduziert mit Unterstützung des Landschaftsverbandes Rheinland und der Stichting Maaslandse Monografieen

Landeskundliche Durchmusterung durch H. Müller-Miny

Herausgegeben
Landesvermessungsamt Nordrhein-Westfalen
1969

Kennzeichnung der Bodenbenutzung (Kulturarten) und ...

Farben (in der Tönung verschieden)	Eingesetzte Buchstaben	
weiß, vereinzelt auch mit Farbton für F oder Br	T	Ackerland (Terres labourables)
weiß, oft mit feinen Punkt- und Linien-signaturen		Garten (Jardins)
weiß, mit regelmäßigen schwarzen Punkten		Acker mit Obstbäumen (Obstacker)
grün		befriedete, eingezäunte Wiesen und Weiden (Pesche)
grün oder gelb, meist grün mit regeln schwarzen Punkten stellenweise mit dem Buchstaben V		Baumgarten (Bongerts) (Vergers) oder Obstwiesen und -weiden
violett	V	Weinberge oder Weingärten (Wingerte) (Vignes)
grün oder gelb, meist grün, stellenweise auch blaugrün	P	Wiesen und Weiden (Prés) teilweise mit Obstbäumen
grün gelb gefleckt oder grün rosa gefleckt vereinzelt auch rosa	F	Brachland (Friches)

III a

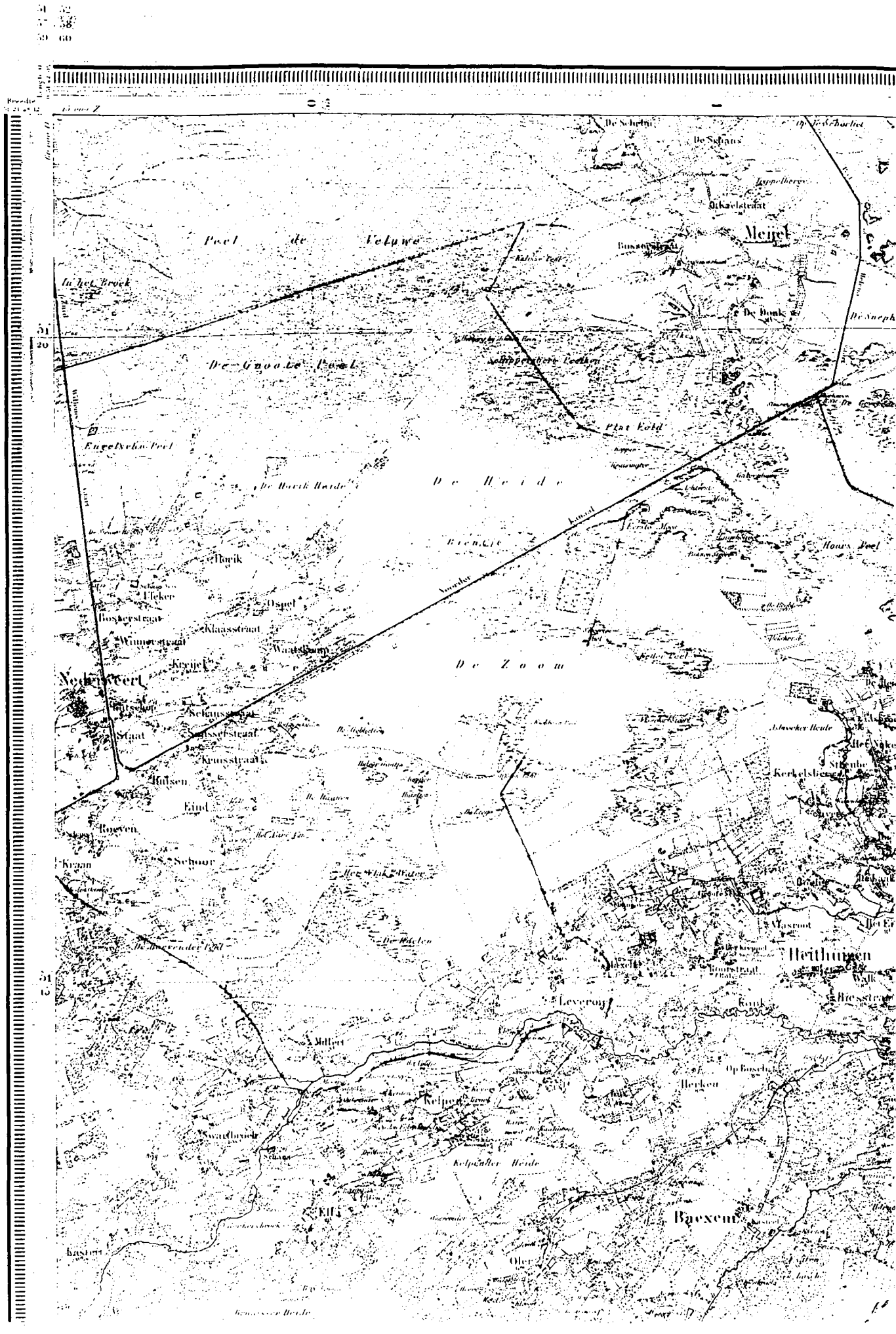

Peel de Veluwe
In het Broek
De Groote Peel
Engelsche Peel
De Horik Heide
De Heide
Horik
Ospel
Klaasstraat
Winnerstraat
Kreijel
Nederweert
Staat
Schansstraat
Kruisstraat
Hulsen
Eind
Roeven
Schoor
Kraan
De Zoom
Meijel
De Donk
Plat Veld
Kerkelsberg
Heithuizen
Leveroy
Herken
Kelpen
Kelpender Heide
Baexem
Oler
Ell
Swartbroek
Mullert
Valkenswaard

III b

RD.

57

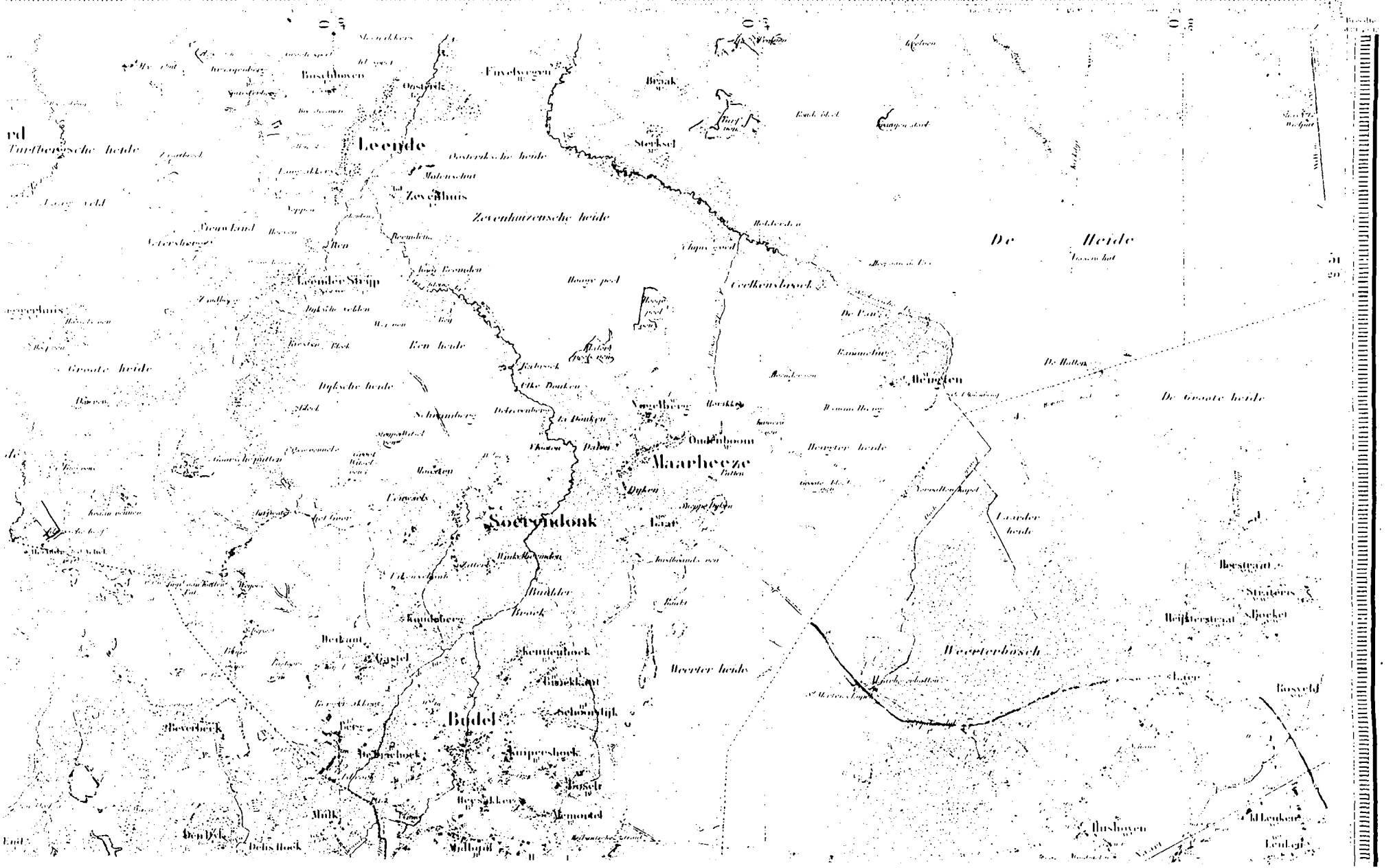

Leende
Zevenhuis
Zevenhuizensche heide
Leender Strijp
Ren heide
Dijksche heide
Groote heide
Oosterksche heide
Turfbergsche heide
Buschhoven
Oosterik
Finvelwegen
Braak
Sterksel
De Heide
Heugten
De Groote heide
Heugter heide
Maarheeze
Ondenboom
Soerendonk
Laar
Laarder heide
Weerterbosch
Weerter heide
Budel
Beverbeek
Heestraat
Strateris
Heijsterstraat
Bocker
Rosveld
Hushoven
Leuken
Mulk
Den Dijk
Delis Hoek
Memortel
Kuipershoek
Kouteuhoek
Gastel
Beekant
Koudeberg
Buulder
Brook
Winkelbeemden
Schoonlijk
Binekkant
Heersakker
Midbuul

IV

PROVINCIE LIMBURG. GEMEENTE NEDERWEERT.

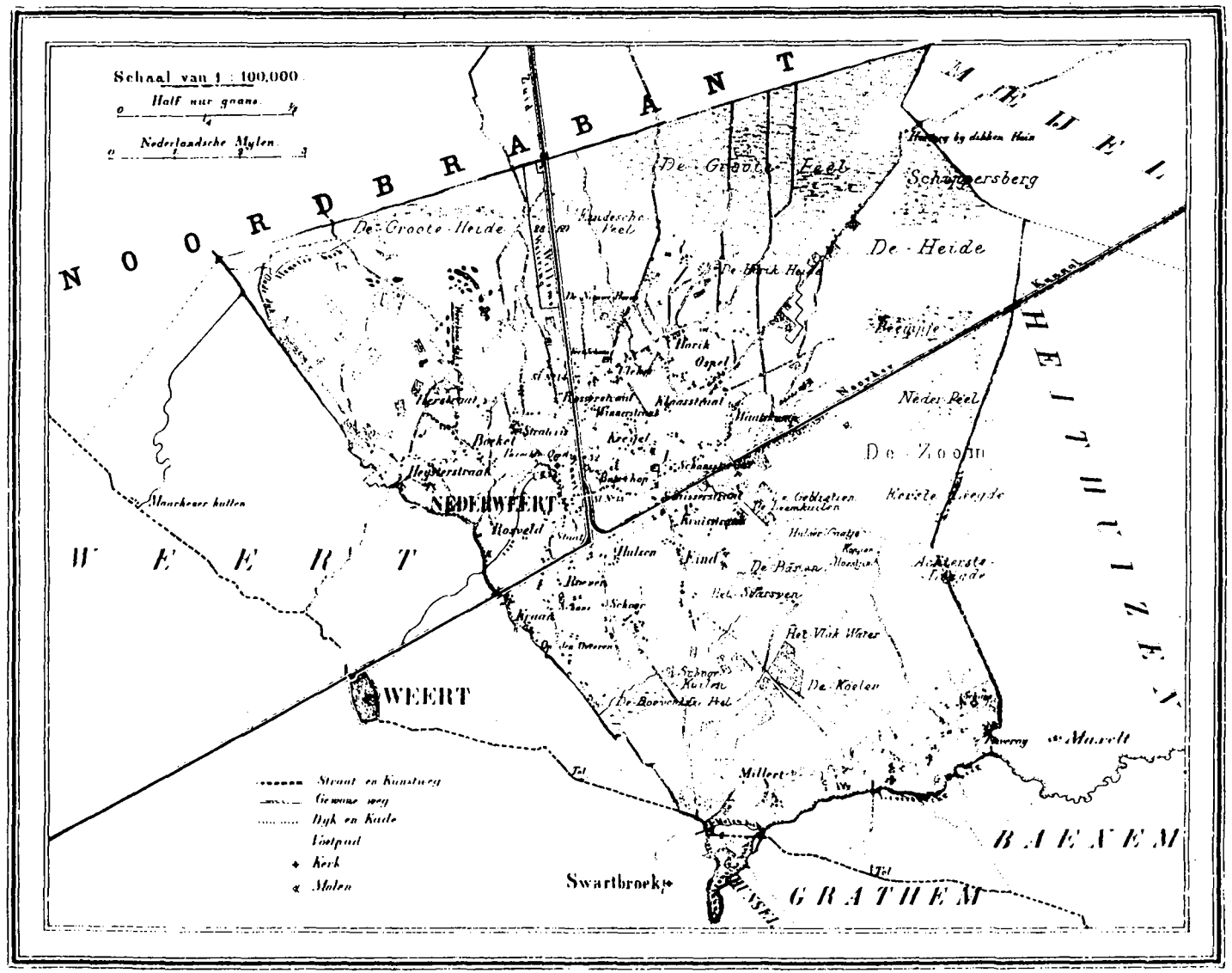

1866.

9441 Bunders. 4475 Inwoners

Lithogr. van Hugo Suringar te Leeuwarden

Uitgave 1946.

MAARHEZE.

Verkend in 1898. Herzien in 1917, gedeeltelijk herzien in 1923.

Schaal 1:25000.

N9709 Zomerensche Heide.

V a

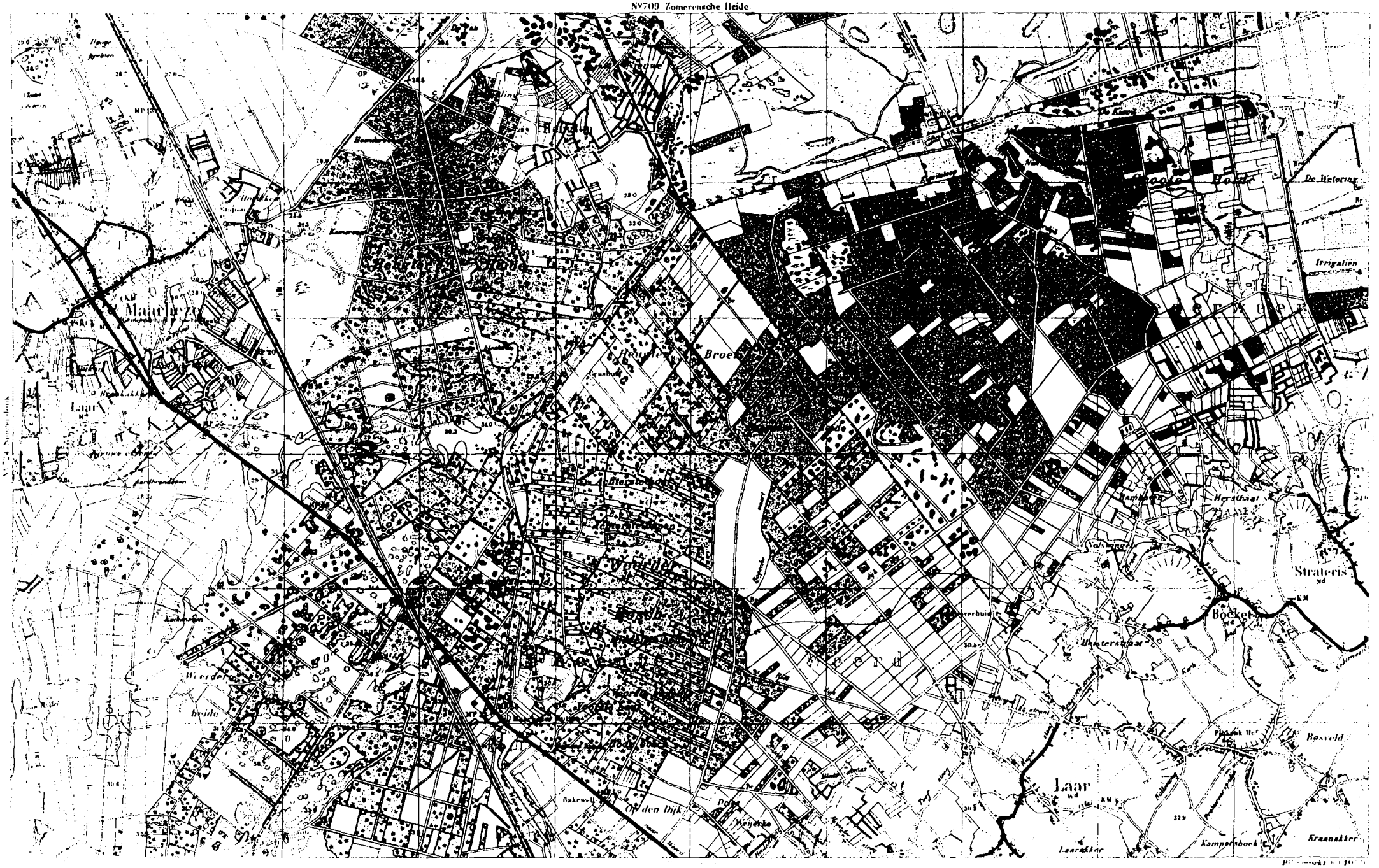

692	693	694
709	710	711
725	726	727

Uitgave 1936.

N° 710

MEPPEL.

Verkend in 1934.

Schaal 1:25000.

N° 693 Assen.

De coordinaten der hoeken van het blad zijn uitgedrukt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

V b

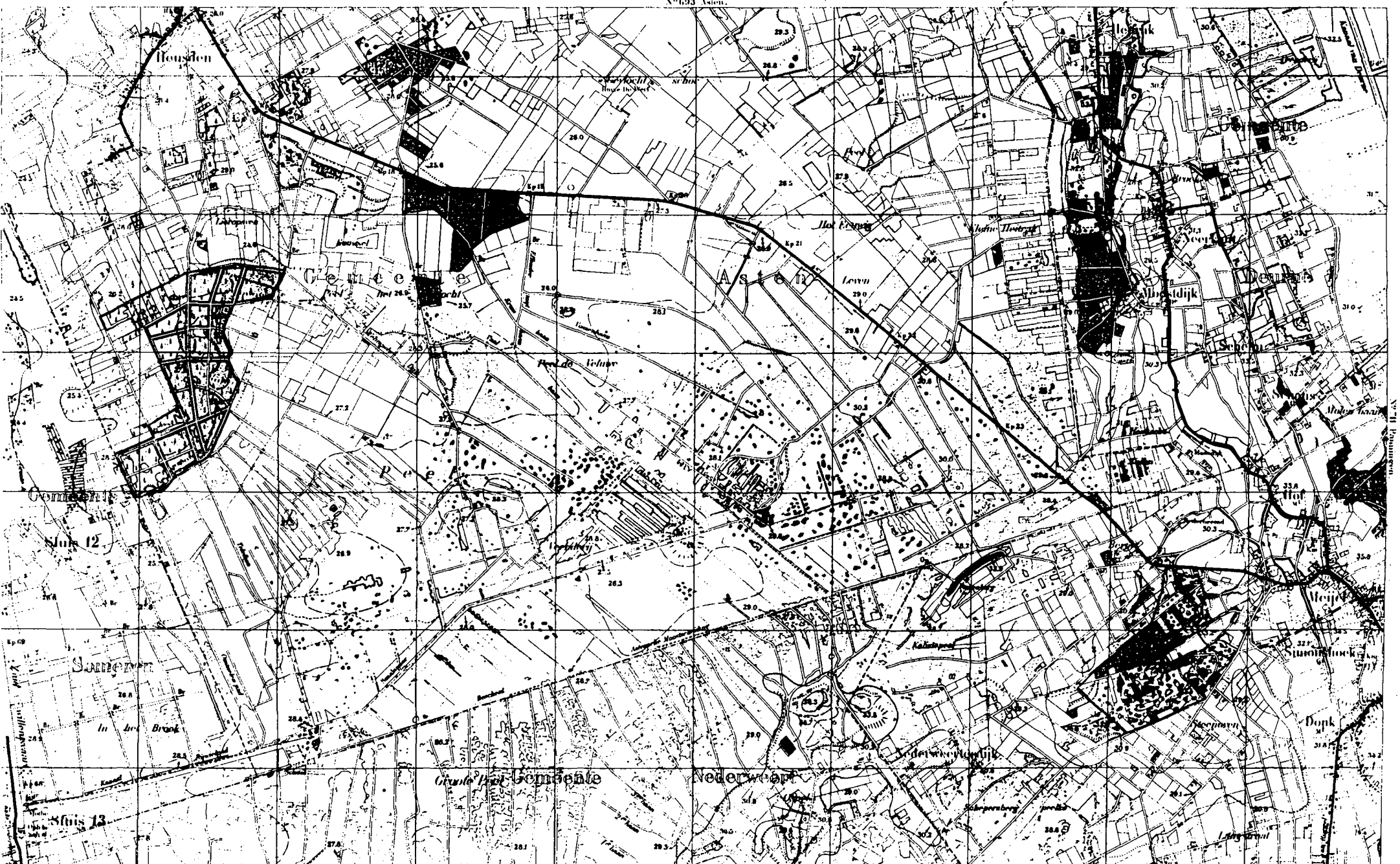

Topografische Dienst.

N° 726 Nederweert.

Hoogteaneting verricht in 1936

V c

Schaal 1:25000.

Rijksdriehoeksmeting.

N°710 Meijel.

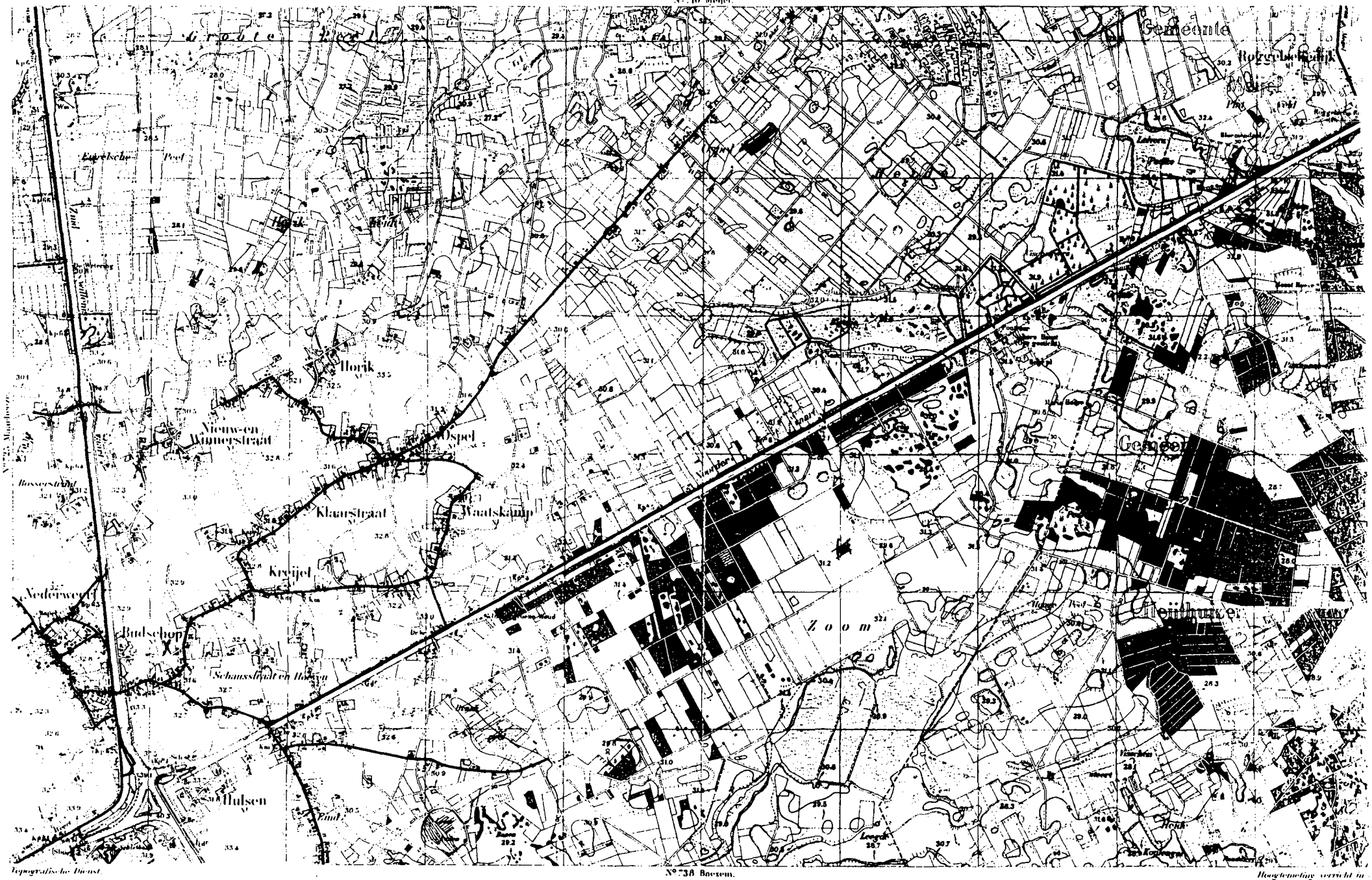

Schaal van 5000 meter.

V d

737	738	739
744	745	746

Uitgave 1937

BAEXEM

Verkend in 1934.

Schaal 1:25000.

Nº 726 Nederweert.

De coordinaten der boeken van het blad zijn uitgedrukt in het stelsel der Rijksdriehoeksmeting.

x = 24810.2
y = 104482.5

x = 34810.2
y = 104551.6

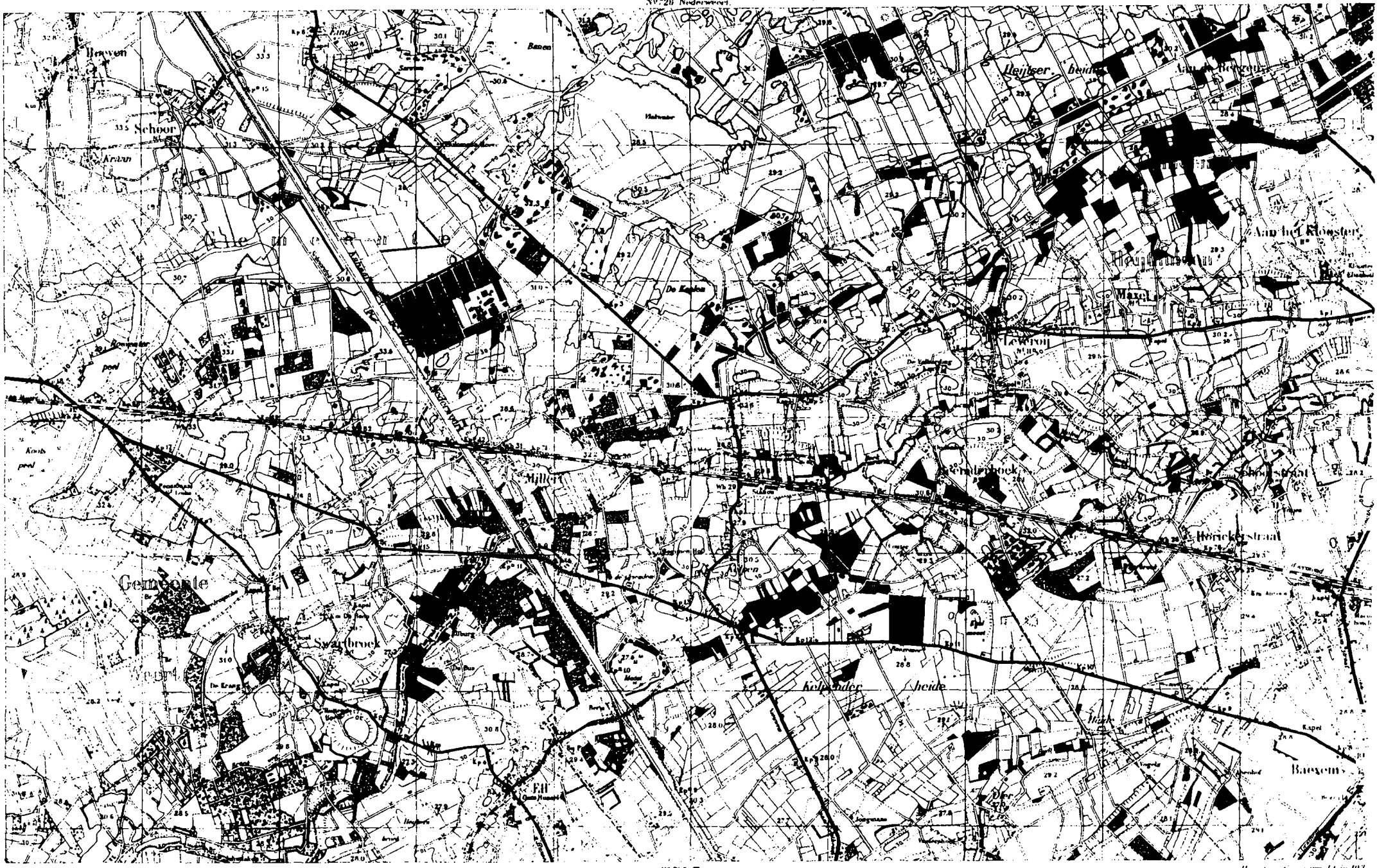

Topografische Dienst.

Nº 745 Thorn.

Hoogtemeting verricht in 193
Foto lith

VI 6
STRATERIS

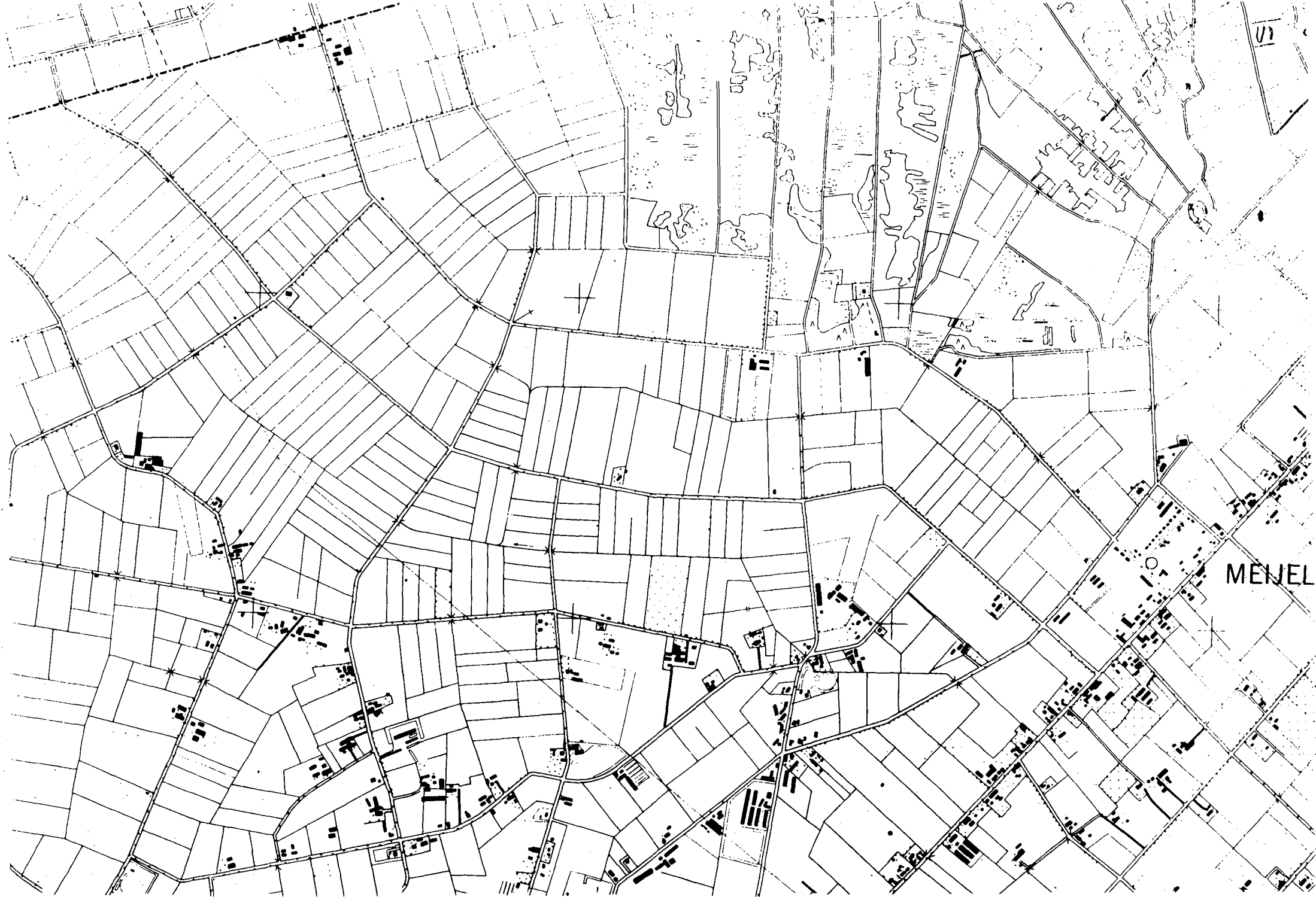
MEIJEL

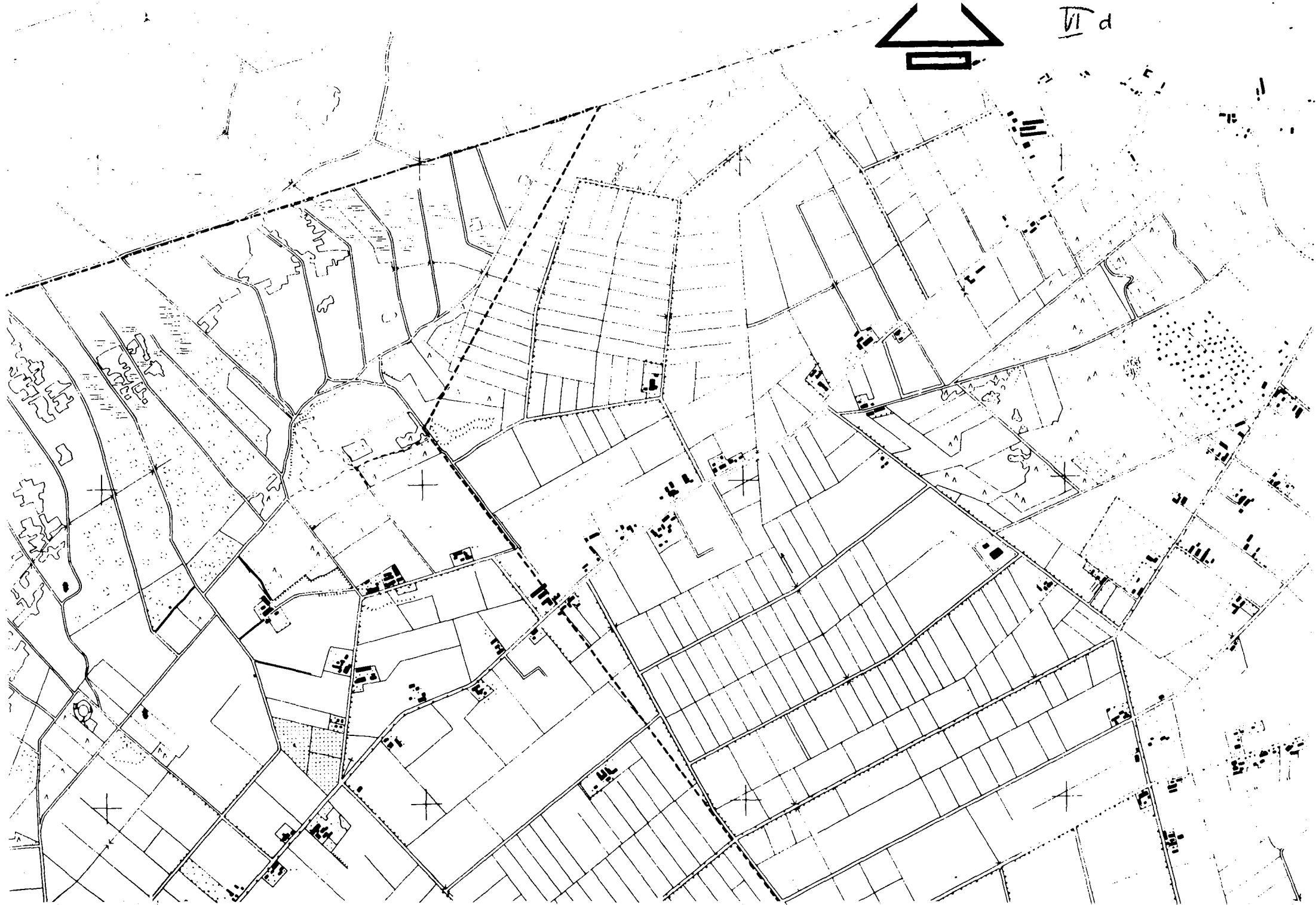
VI d

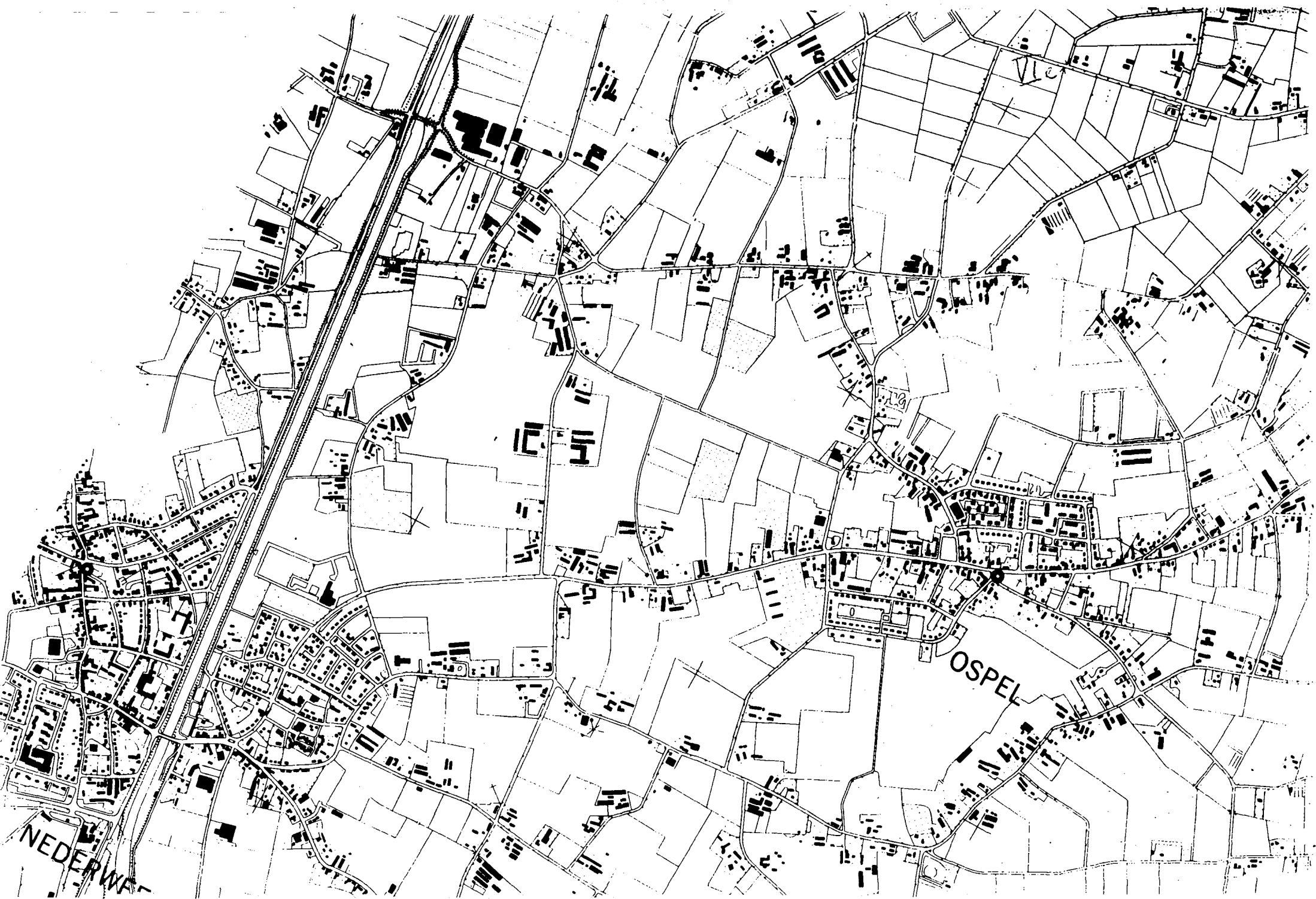
OSPEL
NEDERW

VI f

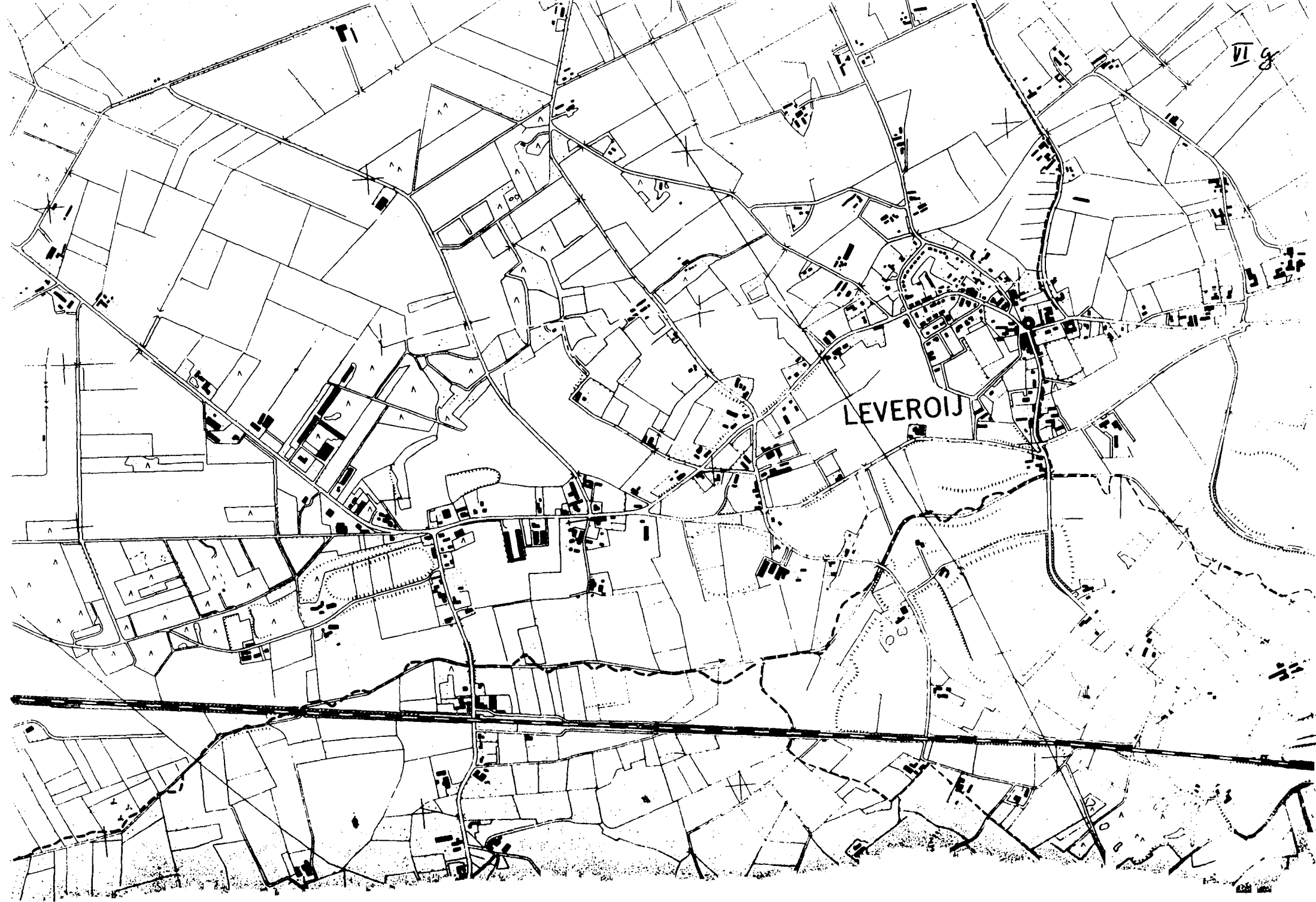
VI g
LEVEROIJ